

Küba Ekonomisinin ve Kamu Maliyesinin Genel Görünümü¹

Zeynep Ağdemir, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi,
e-posta: zeynepagdemr@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın temel amacı devrimle beraber Küba kamu maliyesinde ve ekonomisinde yaşanan dönüşümü anlamaya çalışmaktır. Çalışma, Küba ekonomisini dönemlere ayırarak incelemekte, GSYH, dış ticaret ve işsizlik göstergelerini esas alarak değerlendirmeler yapmaktadır. Kamu maliyesi ise bütçe sistemleri, vergiler ve harcamaları dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Küba, devrim ve sonrasında önemli iktisadi ve mali dönüşümler yaşamıştır. 1959-1963 ve 1963-1970 dönemleri kapitalist üretim biçiminden sosyalist üretime geçiş yılları olduğundan iktisadi ve mali tartışmalar açısından çok zengindir. Bütçenin nasıl örgütleneceği, kamu işletmelerinin hangi esaslarla çalışacağı bu tartışmaların en önemlilerinden olmuştur. 1959-1963 döneminde gelir ve servet vergileri yükseltilmiş, toprak reformu gerçekleştirilmiş, devlet mülkiyeti artırılmaya çalışılmıştır. Ekonomi merkezi planlama örgütüne devredilirken, bütçe de Finansman Bütçe Sistemi'yle merkezi olarak örgütlenmiştir. Ekonomide devlet denetimi sağlandıktan sonra vergi sistemi ilga edilmiş, bütçenin önemli kısmı sosyal harcamalara ayrılmıştır. Aynı zamanda eğitim, sağlık ve istihdam alanlarında önemli başarılar kaydedilmiştir. 1964 sonrasında ise sanayileşme hedefi öncelikli olmuş, ancak istenen başarılarla ulaşılamamıştır. 1970'lerde sanayileşme hedefinde yaşanan sorunlar özel çiftliklerin teşviki, sektörel planlama, serbest meslek izinleri gibi reformların gerçekleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Özel sektöre verilen imtiyazlar vergilemeyi beraberinde getirmiştir. Ekonomide yaşanan sorunlarla birlikte, sıkı ekonomik bağların olduğu Sovyetler Birliği'nin 1989'da çöküşü büyük bir krize neden olmuş, özel sektöre verilen imtiyazlar genişletilmek zorunda kalmıştır. Yaşanan kriz ekonomide önemli değişimler yaratmış, GSYH içinde hizmet sektörünün payı artmış, özellikle sağlık ve turizm GSYH'nin önemli bileşenleri haline gelmiştir. Diğer yandan, devletin bazı alanları özel sektöre açması bu alanları kontrol etmek ve gelir elde etmek amacıyla vergi türlerinin ve vergilerin toplam gelir içindeki payının artmasına neden olmuştur. Ekonomide yaşanan krizlere rağmen hâkim üretim tarzında uygulananın tersine sosyal harcamaların bütçe içerisindeki payı yarıya yaklaşmıştır. 2008 krizi ve aynı yıl Küba'da yaşanan hortumun yarattığı ekonomik yıkım Küba'yı 1990'lı yıllarda alınan reform kararlarını daha da genişletmeye zorlamıştır. 2008 sonrasında serbest meslek ve küçük işletmecilik lisanslarının genişletilmesi, devlet işletmelerinde istihdamın azaltılması, devlet çiftliklerin kiraya verilmesi gibi önlemler alınmıştır. Vergi türleri ve vergilerin bütçe içinde payı artmış, 1990'lı yıllarda olduğu gibi sosyal harcamalar düşürülmediği gibi bütçe paylarında artışa gidilmiştir. Vergi sistemi şekillendirilirken ödeme gücü dikkate alınmış, dolaylı ve dolaysız vergiler arasında denge sağlanmaya çalışılmıştır. Çalışma, son olarak sosyalist kamu maliyesinin toplumsal sonuçlarını İnsani Gelişmişlik İndeksine bakarak değerlendirmiştir. Küba yaşam beklenti oranı, sağlık harcamalarının

GSYH'ya oranı ve okullaşma oranı açısından dünya ülkeleri içinde yüksek değerlere sahiptir. Yazı, genel olarak değerlendirildiğinde hakim üretim biçimine alternatif olarak örgütlenen ekonomik yapı ve kamu maliyesine dair fikirler vermesi açısından özgünlükler taşımaktadır.

Anahtar sözcükler: Küba, kamu maliyesi, devlet katkısı, vergi, sosyal harcamalar.

Overview of the Cuban Economy and Public Finances

Abstract

This article aim is to understand the transformation which is experienced at Cuban public finance and economy together with Cuban revolution. The article analyses the Cuban economy with periodical separations and evaluates it in the contexts of GDP, unemployment and foreign trade indicators. Cuban public finance is assessed by considering budget system, tax and expenditure. Cuba has experienced important economic and financial transformations during and after the revolution. 1959-1963 and 1963-1970 periods are rich in terms of financial and economic discussions, as they are the periods of the transition from capitalism to socialism. The most important ones of these discussions were how to organize the budget and what to be the principles of public enterprise. Income and wealth taxes were increased, land reform was realized and state property was tried to expand through the 1959-1963 period. The control of the economy was transferred the central planning, the budget was centrally organized as Financial Budget System. After ensuring state control in the economy, the tax system was abolished, a substantial part of the budget was allocated to social expenditures. At the same time, it has achieved substantial success in the field of health, education and employment. After 1964, industrialization plan became a priority but it didn't achieve the desired success. The problems that were existed in industrialization target in 1970s gave rise to reforms like stimulating private farms, sectoral planning, and self-employment licenses. The private sector concessions brought about taxation. Together with the economic turmoil, the collapse of the Soviet Union at 1989 caused a great crisis and the privileges that were given to private sector expand had been extended. The economic crisis had revealed major changes in economic structure, share of service sector has expanded in GDP, and especially health and tourism had been the important parts of the GDP. On the other hand, opening some areas up to private sector have caused to increase the share of taxes and tax types in total revenues in order to control these areas and obtain income. In spite of the economic crisis, proportion of social expenditures in the budget reached in half in contrast to the dominant production system's application. 2008 crisis and the hurricane that created economic destruction forced Cuba to enlarge the reform decisions that were taken during 1990s. After 2008 crisis, measures such as expanding small business and self-employment licenses, decreasing employment at government enterprises and renting government farms have taken. Tax types and proportion of taxes in budget have raised and social expenditures were increased instead of decreasing as in the 1990s. While

the tax system was shaping, ability to pay has been taken into consideration and providing the balance between direct and indirect taxes have been endeavored. The paper assessed ultimately the consequences of the socialist public finance by looking at Human Development Index. Cuba has high rates in terms of life expectancy, health expenditure as a proportion of GDP, and enrollment rate. In general, this paper has originalities in the way of explaining public finance and economic systems that were organized alternatively to dominant production style.

Key words: Cuba, public finance, government contribution, tax, social expenditure.

Giriş

2007 yılı krizinden sonra sanki Yunan güneş Tanrısı Helios² Güneşi doğurma işini oğlu Phaeton'a vermiş gibi. Özellikle Avrupa'da bir türlü güneş doğmuyor. Kriz sonrası İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İrlanda gibi Avrupa'nın çevre ülkeleri sıkı maliye politikaları ile karşı karşıya. Bunun anlamı emekli maaşlarının düşürülmesi, sosyal harcamaların kısılması, kamu personel sayılarının azaltılması, yeni vergiler, ücretlerin dondurulması gibi önlemler. Dolayısıyla kriz kendini kamu maliyesine yansıtıyor. Kapitalist üretim tarzına sahip ülkelerde krize karşı kamu maliyesine ilişkin kemer sıkma politikaları uygulanırken acaba sosyalist üretim biçimine sahip bir kamu maliyesi krizlere nasıl cevap vermekte? Bundan daha da öte sosyalist üretim biçiminde kamu maliyesi nasıl yapılanmakta? Kapitalist üretim biçiminden sosyalist üretim biçimine geçerken kamu maliyesinde ne tür dönüşümler ve ne tür tartışmalar yapılmıştır? Bu sorunsallar bağlamında, Küba kamu maliyesi incelenmeye değer bir örnek olarak görünmekte. Dolayısıyla bu yazı bu sorunsallara cevap bulmaya çalışmakta. Kuşkusuz kamu maliyesi ülkenin iktisadi politikalarıyla bağlantılı olduğundan bu sorunsallar beraberinde Küba devrimi ve sonrasında ekonomide yaşanan dönüşümlerin de incelenmesini gerektirmekte. Bu yüzden çalışmanın yoğunlaştığı diğer bir alan Küba ekonomisi. Yazıda, Küba ekonomisi sadece kamu maliyesinin anlaşılması amacıyla değil genel olarak değerlendirilmekte. Çalışma, öncelikle Küba ekonomisini anlamaya çalışan dönemlendirmelerle başlamakta. Dönemlendirmeler yapılırken sanayileşme politikaları ve iktisadi krizler dikkate alınmakta. Yazı, bahsedilen dönemlendirmelere dair genel yorumların ardından GSYH, işsizlik, dış ticaret rakamlarını incelemekte ve kamu maliyesine dair değerlendirmelerle son bulmakta. Kuşkusuz kamu maliyesi geniş bir alan, ancak bu çalışmada sadeleştirmeler yapılarak devrim ve sonrasında vergi, harcama ve bütçe sisteminde ne tür teknik değişimler olduğu, bütçenin fonksiyonel bileşiminde ne tür farklılıklar yaşandığı incelenmiştir. Dış ticaret bu yazıda fazlaca yer tutmaktadır, bu durumun nedeni Küba'nın Sovyetler Birliği ile olan ticari ilişkilerinin çok sıkı olması dolayısıyla ekonomiye ve kamu maliyesine yansımalarının önemli oluşunda yatmaktadır. Kuşkusuz yazı

bazı eksiklere sahiptir, ancak Küba ekonomisine ve maliyesine dair genel bir çerçeve sunmaya çalışmaktadır.

Küba ekonomisinde ve kamu maliyesinde (a) devrim dönemi (b) 1990'lı yıllar SSCB'nin çöküşü (c) 2008 yılı krizi olmak üzere üç kırılım yaşandığını söylemek mümkündür. Devrim sonrası Küba ekonomisini ve maliyesini aşağıdaki gibi sınıflandırarak incelemeye başlamak faydalı görünmektedir.

1. 1959-1963 Planlamaya geçiş dönemi
2. 1963-1970 Plan tartışmaları dönemi
3. 1970-1990 Sanayileşme dönemi
4. 1990-1997 Barış koşullarında özel dönem
5. 1997-2007 Kriz sonrası iyileşme dönemi: Vamos Bien (İyi Gidiyoruz)
6. 2007-2014 Kriz ve reform dönemi: Büyük tartışma³

Yazının temel hatlarını verdikten sonra önemli bir ek yapmak faydalı görünmektedir. Küba'nın çeşitli yıllarda yaptığı reformlardan dolayı sosyalist üretim biçimini terk ettiğine dair yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu nedenle, sosyalizmden ne anlaşıldığına kısaca değinmek gerekmektedir. Sosyalizm, "işçi sınıfının siyasal bir devrim yoluyla iktidarı burjuvazinin elinden almasını ve böylece kapitalist üretim ilişkileri yerine toplumsal üretim ilişkilerini geçirerek sınıfsız bir toplum ve dünyayı yaratmayı amaçlayan i) bir öğreti, ii) bir siyasi hareket ve iii) devrimden sonra bu amacın gerçekleşmesi için kurulması planlanan veya kurulan toplumsal düzenin adıdır" (MLAM, 2015). Küba'da siyasi iktidar Küba Komünist Partisi'ndedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin yerine toplumsal üretim ilişkilerine geçilmiştir. Kapitalist üretim ilişkilerinin yerine toplumsal üretim ilişkilerinin geçirilmesinden yani üretim araçlarının toplumsal mülkiyetinden kasıt ise Mandel'in söylediği gibi (2008: 301) üretim araçlarına işneden ipliğe "bütünüyle sahip olma" değil, "kapitalizmin temel güçlerinin oyununu bozmaya ve toplumsallaşmış, planlı bir ekonominin yasalarıyla uyumlu bir ekonomik büyümeye yetecek kadar üretim aracına 'sahip olmak'tır⁴. Bu bağlamda, geçiş dönemi olarak adlandırılan 1959-1963 yıllı dışında, Küba'nın bu tanıma uyduğunu ifade ediyor, sosyalist olmayan kesimlerin ülke ekonomisindeki varlığını sosyalist üretim biçimini ortadan kaldıran bir etken olarak ele almıyoruz. Bu bağlamda, reform öncesi dönemde neredeyse tüm sektörlerde yapılan kamulaştırmalar, reform sonrası dönemde devlet istihdamının toplam istihdamın yüzde 70'inin altına inmemiş olması sosyalist üretim biçimi tanımlamamızı destekleyen örneklerdendir.

Küba Ekonomisi ve Kamu Maliyesi

1959-1963 Planlamaya Geçiş Dönemi

26 Temmuz 1953'te Moncada'da yapılan saldırı başarısız olunca Castro (2006b) *Tarih Beni Suçsuz Bulacaktır* konuşmasında Küba'nın derhal çözülmesi gereken sorunlarından bahsetmiştir: toprak, sanayileşme, barınma, işsizlik, eğitim ve sağlık sorunu. 1959'da iktidar ele geçirildiğinde Castro'nun bahsettiği sorunlar üzerinde yoğunlaşmış ancak sanayileşme ikinci basamak bir strateji olarak görülmüştür (Zimbalist, 1989: 76). 1959 yılında üretim kolektif hale getirilmeye çalışılmış, Birinci Tarım Reformu ile 1959 yılında *latifundialar* yani 400 hektarı geçen çiftlikler kamulaştırılıp topraksız çiftçilere dağıtılmıştır. Yabancı petrol rafinerileri, ABD'li şeker fabrikaları, bankalar, telefon ve ulaşım şebekeleri kamulaştırılmıştır. 1960'ların sonunda yurtiçi ve yurtdışı ticaret, ulaşım, telekomünikasyon, inşaat alanları ve tarımın üçte biri devlet mülkiyetine geçmiştir. Ürünlerin dağıtımı karne sistemiyle yapılmış, her ay bazı ürünler belli miktarlarda bedelsiz, bazı ürünler ise düşük fiyatlarla sunulmaya başlanmıştır. İktisadi yönetim, merkezi planlama örgütü olan *Junta Central de Planification'a* (JUCEPLAN) bırakılmıştır (Mesa-Lago, 2000: 176). Devlet tarafından yapılan kollektivizasyon süreci işsizliği de azaltmış, topraksız köylüler toprak sahibi olmuş, işsizler kamu sektöründe iş bulabilmiş, 1959-1960 yıllarında kamu sektörü istihdamı % 9 artmıştır. Bununla beraber elektrik fiyatları düşürülmüş, kira gelirleri % 50 azaltılmış, isteyenlere küçük bir miktar ödeyerek 5 veya 20 senede oturdukları evlere sahip olma şansı verilmiştir. Devlet yaptığı bu reformlarla kişilerin harcanabilir gelirlerini yükseltmiştir (Mesa-Lago, 2000: 178-179). 1963 yılında çıkarılan bir yasayla tüm ücretli emekçiler sosyal güvenlik kapsamına alınmıştır (Perez, 1996: 521).

Devrimin üzerinde durduğu diğer önemli noktalardan biri eğitim olmuştur. Che, devrimin yeni bir toplum yeni bir insan yaratma anlamına geldiğini söylemiş ve eklemiştir: "Komünist ahlak anlayışını içermeyen ekonomik bir sosyalizm beni ilgilendirmiyor. Evet, yoksulluğa karşı savaşıyoruz ama aynı zamanda yabancılaşmaya karşı da savaşıyoruz"(aktrn. Perez, 1996: 28). Komünist ahlakın geliştirilmesinin ilk aşaması ise eğitim olmuştur. Castro 1 Ocak 1961'de yeni bir okuma yazma kampanyasının başladığını ilan etmiştir. Okuma-yazma kampanyası için kitaplar basılmış, askerler köylere gidip kurslar açmış, bu amaçla öğretmenler yetiştirilmiştir. Devrim öncesi okuma yazma bilmeyenler nüfusun % 25'i iken, bu oran 22 Aralık 1961'de kampanya sona erdiğinde %3.9'a düşmüştür. Eğitim alanında, dünyanın hiçbir yerinde böyle bir başarı elde edilmediği söylenmiştir (Sweezy ve Huberman, 1969: 25-31). Sağlık alanında da eğitime koşut başarılar elde edilmiştir. Küba, kapitalist tıbbın tedavi edici hizmetlere yönelmesini reddetmiş, sosyalist tıbbın başlıca maksadının

hastalıkları önleme olduğu ve nerede olursa olsun vatandaşlara koruyucu sağlık hizmetleri götürülmesi gerektiği söylenmiştir. Bu amaç çerçevesinde binlerce doktor yetiştirilmiş, hastane sayısı artırılmış, sağlık hizmeti ücretsiz hale getirilmiştir (Sweezy ve Huberman, 1969: 63-78).

Bu dönemde, ekonomi politikasının temel hedefi tarımda ürün çeşitliliğine gitme ve ithal ikameci sanayileşme olarak açıklanmıştır (Mesa- Lago, 2000: 177). Küba'nın bu hedefleri gerçekleştirmek için hangi kaynaklara dayanacağı kritiktir. Bu bağlamda, bütçede ve dış ticarete gerçekleşen değişimleri incelemek önemli görünmektedir. Vergiler geçiş sürecinde mülkiyet dönüşümünü sağlayacak ve kamu harcamalarını finanse edecek bir yapıda olmuştur. 1959 yılında devrimden sonra genel gelir vergisi uygulamasına gidilmiş, yabancı yatırımlardan daha fazla oranda olmak üzere kurum kazançları ve sermaye kazançları vergilendirilmiştir. 1962 yılında ise gelir vergisi hem yerli hem de yabancı sermayedarlara aynı oranda uygulanmış, 1967 yılında ise vergi sistemi kaldırılmıştır (Lucas-Mas, 2006: 525).

Devrim sonrasında şeker, hâlâ Küba dış ticareti için kritik konumda olmuştur. ABD Küba ile ticareti kesmiş, böylelikle Küba'nın tonlarca şekeri piyasasız kalmıştır. Küba kaybettiği ABD pazarının yerini SSCB pazarı ile doldurmuştur. SSCB Küba'dan belirli bir fiyattan şeker satın almayı kabul etmiş, böylece Küba hem fiyat dalgalanmalarından etkilenmemiş hem de üreteceği şeker için pazar bulmuştur. Küba ise SSCB'den petrol, makine-teçhizat gibi mallar almıştır. SSCB, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya, Polonya, D. Almanya ve Bulgaristan gibi ülkelerden sanayi ürünleri için düşük faizli ve uzun vadeli krediler alınmaya başlanmıştır. ABD ile biten ticaretin yerini Sosyalist ülkelerle yapılan ticaret almıştır (Sweezy ve Huberman, 1969: 83-84). Özetle, sanayileşme hedefinin kaynakları, geçiş sürecinde elde edilen vergiler, Sosyalist ülkelerle oluşturulan ticari bağ, bu ülkelerden temin edilen borç ve sanayi ekipmanları olmuştur.

Küba'da geçiş döneminde bütçeleme sistemindeki değişimler sanayileşme hedefiyle doğrudan ilintilidir. 1962'ye kadar varan süreç Küba için bir gözlem süreci olmuştur. 1960'lı yıllarda kamulaştırmalar artmaya başlayınca kamulaştırılan işletmelerin bütçeleri Merkezi Fon adı verilen ortak bir hesapta toplanmıştır. Bu fonun denetimi ve yönetimi Sanayileşme Departmanına gözetimi ise Tarımsal ve Sınai Kalkınma Bankasına aittir. Ancak, bütçenin uygulamasında pek çok sorunla karşılaşmıştır. Örneğin, kamulaştırılmış işletmelerin hepsini birden izleyebilecek bir muhasebe sisteminin yokluğu önemli bir eksiklik olarak hissedilmiştir. Yönetim ve muhasebe alanlarında çalışan nitelikli personellerin devrimden sonra görevlerinden ayrılmaları, fabrikaların yönetimlerinde önemli boşluklar yaratmıştır. Diğer yandan, 1961 yılında fabrikaların denetimi doğrudan

işletmelere bağlı olduğundan, vergi müfettişleri rüşvet karşılığında vergi tahsil etmemeyi tercih edebilmişlerdir (Codina, 2008: 315-321).

Tüm bu deneyimler sonucunda, Finansman Bütçe Sistemi 1963 yılında çıkarılan bir yasayla uygulamaya konmuştur. Bu sisteme göre, işletmelerin hepsinin bütçesi Ulusal Bütçe’de toplanmış ve bu işletmelerin tek kaynağı bu bütçe olmuştur. Planlara bağlı olarak işletmelere uygun görülen miktarlar Küba Ulusal Bankaları aracılığıyla işletmelere ulaştırılmıştır. Bu sistemde, işletmelerin kasalarında halkla veya sosyalist olmayan kesimlerle yapılan işlemlerden elde edilen bir para olduğunda, bunu doğrudan Ulusal Bütçe’ye aktarmaları gerekmiştir. Yani, işletmeler ellerinde para bulunduramamış, tümünü Ulusal Bütçe’ye aktarmış, dolayısıyla vergi ve borçlanma anlamsız hale gelmiştir. Bu işletmelerin Ulusal Bütçe’ye yaptıkları katkı, teslim edilmesi veya satılması gereken ürün için belirlenen fiyatla, işletmenin yaptığı masraflar (emek ücretleri vb.) arasında kalan farktı. Bu fark, doğrudan Ulusal Bütçe’ye gidiyordu. Bu sistem, yaratılan artığın elde edilmesi için gerekli olan bürokrasiden de kurtulma şansı sağlıyordu (Escalona, 2008: 278-281). Ulusal Bütçede toplanan hasıla, ilk olarak yıpranan üretim araçları, üretim, kazalar ve doğal afetler finansmanı için belirli miktarlarda ayrılmaktadır. Ardından idari, sosyal harcamalar ve iş göremez durumda olanlar için fonlara dağıtım yapılmakta ve geri kalan hasıla bireysel üreticiler arasında bölüşürülmekteydi (Che, 2008: 100).

Küba bu yıllarda sanayileşme hedefinde başarılı olmuş mudur sorusunun yanıtına bakacak olursak, Boorstein’a göre bu hedef, Küba’nın sanayi ürün talebinin ülkede çok çeşitli modern ve teknolojik etkinliği yüksek dallarının kurulmasını gerektirecek kadar büyük olmamasından dolayı başarısız olmuştur (akt. Sweezy ve Huberman, 1969: 86). Örneğin, 1964 yılında imalat sanayinde fabrikalar bin ile iki bin arasında işçi çalıştırmakta iken, Santa Clara’daki en büyük fabrika sadece 350 işçi çalıştırmaktadır. Diğer yandan, eldeki teknisyen sayısı ve donanım yetersizdir, bahsedildiği üzere fabrika sahipleri ve teknisyenler işlerini terk etmişlerdir. 1962 Ağustos’una kadar devrim ülkeye on fabrika kazandırmıştır. Bunlar birkaç dokuma fabrikası, birkaç domates konserve fabrikası ve bir kurşun kalem fabrikasıdır. Tüm bu göstergeler yeni bir kalkınma projesinin gerekliliğine işaret etmektedir (Zimbalist, 1989: 78).

1963-1970 Plan Tartışmaları Dönemi

Bu dönemde Küba yeni bir kalkınma planı izlemiştir. Bu plana göre şeker üretimi ve büyükbaş hayvancılığın önem verilecek, bu alanlarda makineleşme sağlanacak ve buradaki artık diğer alanlara aktarılacaktır. Bu çerçevede, 1964 yılında Sovyetler ile yapılan ticaret anlaşmalarıyla Küba’nın Sovyetlere 1970’e kadar hangi fiyattan ne miktarda şeker ihraç edeceği kararlaştırılmıştır. Anlaşma

kapsamında Küba uygun fiyatlarla Sovyetler'den petrol, traktör, makina, kamyon ithal edebilecektir. Bu plan sonrası Küba'da şeker üretimi artmış, yakıt sorunu Sovyetler sayesinde çözülmüş, nikel üretimi yine Çekoslovakya ve Sovyetlerin yardımıyla yükselmiştir. Tarımda traktör sayısı hepsi ithal olmak üzere 1960'da 9200 iken, 1967'de 35.000'e yükselmiştir. Hem büyükbaş hayvan sayısında hem de şeker dışı ürünlerde de artış olmuştur (Sweezy ve Huberman, 1969: 103-128).

Bu yıllarda, Küba'da işletmelerin yönetimine yönelik önemli tartışmalar da yürütülmüştür. 1963 yılında Finansman Esaslı Bütçe Sistemi uygulamaya geçilmiştir. Ancak, kamu mülkiyetine geçen işletmelerin nasıl işletileceği ve üretkenliği arttırmak için nasıl bir teşvik sistemi uygulanacağı tartışmalı olmuştur. Bu noktada birinci görüş Rafael Rodriges tarafından ortaya atılan işletmelerin mali özerkliklerinin olması ve maddi teşviklere göre yönetilmesi iken, Che buna karşı çıkmış maddi teşvik sisteminin işçiler arasındaki bağı koparacağını savunmuştur. Che, kolektif bilinci arttıracak kolektif bir prim sistemi önermiştir. Ayrıca, Che maddi ödüllendirmelerin aşırıya kaçanlarını eleştirmiş ve bunların işçi sınıfı bilinci üzerinde olumsuz etki yaratacağını söylemiştir (Mandel, 2008: 406-408). Maddi teşvik, Che için sadece geçiş dönemine ilişkin bir kusur olarak görülmüştür. Maddi teşvikin bilinç üzerinde olumsuz etkileri vardır, ancak üretim hedeflerinin gerçekleşmesi için başlangıç aşamasında gerekli bir kaldıraçtır. Maddi teşvik, yavaş yavaş halkın teşvike ihtiyacı olmayacağı tüketim mallarının bolluğunun yaşanacağı dönemde ortadan kalkmalıdır (Che, 2008: 94-95). Bu tartışmalar çerçevesinde bu dönemde Guevarist model uygulanmıştır.

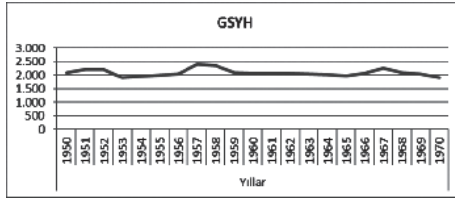
1959-1970 Küba Ekonomisinin ve Maliyesinin Genel Görünümü

Kişi başına GSYH'de Büyüme

Şekil 1'de görüldüğü üzere Küba'da kişi başına GSYH 1959'dan 1970'e 2.000 dolar ile 2.100 dolar arasında salınım göstermekte ve 1970'te 1.900 dolara düşmektedir. Devrim öncesi dönemde ise 2.000 dolarda sabit bir salınım göstermektedir. 1950-1958 döneminde ortalama kişi başı GSYH'da % 1.8'lik artış ve 1959-1970 döneminde ise %0.7'lik bir düşüş yaşanmıştır (Thompson, 2005: 314-315). Refah seviyesini ölçmek için kullandığımız GSYH'nın Küba'da görüldüğü üzere toplumsal refahı ölçmekten uzak olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim, sağlık vb. alanındaki iyileştirmelere rağmen devrim öncesi kişi başına GSYH'da büyüme görülürken, devrim sonrası düşüş eğitim ve sağlığın yarattığı dışsallığın GSYH tarafından ölçülememesiyle ilgili olarak yorumlanabilir. Bununla birlikte büyüme oranındaki düşüşün bir nedeninin kapitalist üretim biçiminden sosyalist üretim biçimine geçişte yaşanan sorunlarla da ilgili olması mümkündür. Diğer yandan, ekonomik büyüme olmadan istihdam, eğitim, sağlık

alanında elde edilen başarıların ekonomik kaynakların yeniden dağıtımı ile ilgili olduğu söylenebilir.

Şekil 1. Küba'da 1950-1970 Kişi Başına GSYH (dolar)

Kaynak: Thompson, 2005: 314-315'ten düzenlenmiştir.

Dış Ticaret

Küba ihracatının temelinde şeker vardır. 1964'den sonra şekerin ihrac oranındaki artışı, sanayileşme için şekerle yoğunluk verilmesi planı ile ilgili olarak yorumlanabilir. İhracat içerisinde maden payının artışı, 1967 yılındaki nikel üretimindeki artışla ilişkili olup, 1967 yılında gerçekleşen GSYH'daki büyüme artışının kaynaklarından Küba'nın en zengin nikel cevheri yataklarında iki adet nikel fabrikası bulunmaktadır, bu fabrikaların parçaları SSCB'den gelmekte, nikel genellikle SSCB, Çekoslovakya ve Çin tarafından satın alınmaktadır. İthalat bileşimine baktığımızda ise makine ithalatının arttığını söylemek mümkündür. İthalat bileşiminde, 1959-1970 döneminde en önemli değişim Küba'nın önceden önemli miktarda mamul mal ithal ederken, 1970'te artık mamul mal ithalatının azaltılmış olmasıdır. Bu artık Küba'nın ülke içinde mamul mal üretebildiği anlamına gelmektedir. Buna rağmen Tablo 1'de 1959-1970 döneminde Küba'nın dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Fiyat sübvansiyonlarını çıkaracak olursak, Küba'nın ticaret açığı kadar SSCB'den yardım aldığını görürüz. Yani, Küba 1970'e kadar önemli başarılar elde etse de bu başarının önemli bir kısmının sosyalist ülkelerle kurduğu sıkı bağlantıyla ilişkili olduğu söylenebilir (Mesa-Lago, 2000).

Tablo 1. 1959-1970 Dönemi Ticaret Açığı ve Sovyet Yardımları (milyon dolar)

Yıl	Ticaret Açığı	Sovyet Yardımları	
		Fiyat sübvansiyonu olarak	Toplam
1959-1970	2.083	1.131	3.558

Kaynak: Mesa-Lago, 2000: 378.

İşsizlik

Küba devriminin en önemli başarılarından biri işsizlik konusunda olmuştur. Tablo 2'de görüldüğü gibi 1959'da açık işsizlik oranı % 13.6 iken, (bu oran

1956-57 yılında % 16.4'tür) 1970'de % 1.3'e düşmüştür. Ekonomik büyüme gerçekleşmeden işsizlik oranında yaşanan düşüş büyük ölçüde toprak dağıtımı ve devlet işletmelerinde istihdam olanaklarının artışı kaynaklıdır.

Tablo 2. 1959-1970 Küba'da Açık İşsizlik

Yıl	1959	1960	1963	1965	1970
Oran	13.6	11.8	8.1	6.5	1.3

Bütçe

Küba kamu gelirleri verilerine 1959-1970 yılları arasında ulaşmasak da, 1959 yılında çıkarılan ve daha sonra yaygınlaştırılan gelir ve servet vergilerini düşündüğümüzde dolaysız vergilerin ağırlığının gittikçe arttığını, 1967'de vergi sisteminin kaldırıldığını göz önünde tutarsak vergi gelirlerinin yerini kamulaştırmalarla beraber devlet işletmeleri gelirlerinin aldığını söylemek mümkün olabilir. Burada akla şu soru gelmektedir: Devlet işletmesi gelirlerini doğrudan bütçeye aktarmakla, vergilendirip bütçeye aktarmak arasında nasıl bir fark vardır?

Hâkim üretim biçimine sahip ülkelerde işletmelerinin vergilendirilmesi sadece gelir elde etmek için değil aynı zamanda vergi yükünün adil dağılımın, kaynakların etkin kullanımının ve ekonomik büyümenin sağlanması gibi pek çok amaca sahiptir. Özel işletmelerle kamu işletmelerin vergilendirilme amaçları aynı olsa da aralarında farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin, kamu işletmelerinin vergilendirilmesinin bir nedeni özel işletmelerle kamu işletmelerin piyasa giriş şartlarını eşitlemeye çalışmak amaçlıdır (Reddy, 2005: 235-236). Özel işletmelerin kamulaştırıldığı, iktisadi politika araçlarının devletin elinde olduğu Küba'da kamu işletmelerin vergilendirilmesinin nedeni kalmamıştır ve vergi sistemi kaldırılmıştır.

Bütçe harcamalarının fonksiyonel dağılımına baktığımızda Tablo 3'te bütçenin üçte birinin sosyal hizmetlere, önemli bir kısmının ise devlet üretiminin finansmanına ayrıldığı görülmektedir. Kabaca söyleyecek olursak Küba'da devlet işletmelerinin üretimden elde ettiği katkının üçte biri gelecek yılın üretimi için kullanılmakta, geri kalan miktar ise eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlara harcanmaktadır. Böylelikle devrim sonrası ilk ve ikinci dönem eğitim, sağlık, üretim hedeflerinin bütçeye yansımış olduğu söylenebilir. Özellikle 1963 yılında bütçenin neredeyse yarısı üretim harcamaları için ayrılmıştır, bu durumun sebebi planlama dönemine geçiş olabilir. Bu oran 1964 ve 1965 yıllarında azalmış rezerv oranları artış göstermiştir. Sosyal hizmet harcamaları bütçenin üçte biri oranını kapsamış ve daha altına inmemiştir.

Tablo 3. 1962-1965 Dönemi Bütçe Harcamaları (Toplam bütçe içinde % olarak)

Harcama	1962	1963	1964	1965
Üretim finansmanı	32.9	41.6	29.8	34.5
Sosyal hizmetler	35.7	33.7	31.5	32.8
-Eğitim, sağlık	30.7	29.1	26.1	27.4
-Sosyal güvenlik	5.0	4.6	5.4	5.4
Kamu yönetimi	10.5	6.9	6.0	5.4
Güvenlik ve savunma	13.3	10.2	9.2	8.4
Diğer h.	6.3	6.1	6.2	7.2
Rezervler	1.3	1.4	17.2	12.4

Kaynak: Mesa-Lago, 2000: 352.

1970-1989 Sanayileşme Dönemi

Küba, 1970'lere kadar bazı başarılar elde etse de sanayileşme hedefinde geri kalmış ve sosyalist ülkelere bağımlı olan yapısı devam etmiştir. 1970'lerde Çin'in piyasa ekonomisine geçişiyle beraber ekonomik ortaklarından birini kaybeden Küba'da, bu dönemde planlamadan ekonomik hedeflere kadar pek çok değişim yaşanmıştır. Özel çiftlikler teşvik edilmiş, bazı serbest meslek dallarının icrası yasallaştırılmıştır. Merkezi planlamadan, sektörel ve işletme ölçeğinde planlamaya geçilmiş, 1960'lardaki merkezi bütçe sisteminden, işletmenin özerk finansmanı sistemine geçilmiştir. 1960 ile 1972 yılları arasında SSCB'den alınan tüm borçlar 1986 yılına kadar ertelenmiş ve 25 yıllık süre içinde ödenmesi kararlaştırılmıştır. SSCB ile ilişkiler daha genişletilmiş şeker, nikel ve petrol konusunda imtiyazlı fiyatlar içeren ticaret anlaşmaları yapılmıştır (Mesa-Lago, 2000).

Üretim alanında verilen imtiyazlar dolayısıyla 1981'de vergi sistemine geri dönülmüştür. 1982 yılında, izlenen yeni politika gereğince yabancı ortaklı işletmelere ilişkin vergi düzenlemesi yapılmış, 1983 yılında ise tarım alanında yıllık net gelir üzerinden alınan bir vergi uygulaması başlatılmıştır (Lucas-Mas, 2006: 525).

Küba 1972'de sosyalist ticaret bloğu olan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi'ne (CMEA) katılmıştır. CMEA'ya girişi Küba'nın pazarını, borç olanaklarını genişletmiş ve fiyat sübvansiyonlarından yararlanma olanaklarını arttırmıştır.

Merkezi planlamada yapılan değişikliğe koşut 1976-1980 ve 1981-1985 dönemlerinde beş yıllık planlar hazırlanmıştır. 1976-1980 döneminde, imalat malı üretiminde ortalama % 10'luk büyüme sağlanmış, inşaat da ise büyüme oranı % 4.2 olarak gerçekleşmiştir. Aynı başarıyı ikinci beş yıllık plan döneminde de görmek mümkündür. 1981-1985 yılları arasında inşaat, imalat malı ve sanayi üretiminde sırasıyla % 12.1, % 15.6, % 12.3'lük büyüme gerçekleşmiştir. Birinci plan boyunca iki tane çimento fabrikası, bir tane tekstil fabrikası, iki tane boru fabrikası, ağır sanayi malları için tekerlek fabrikası yapılmış, nikel ve petrol rafinelerinde modernizasyon çalışmalarına başlanmıştır. Şeker fabrikaları makinelerinin % 60'ı Küba'da üretilmiştir. (Zimbalist, 1989: 80-81). Küba bu dönemde sanayileşme konusunda başarılar elde etse de bu başarı geçmiş dönemlerden farklı olmayarak SSCB ile ilişkilerinin devamına bağlı gibi görünmektedir. Tablo 4'teki ticari veriler bu durumu doğrular niteliktedir. Küba ihracat ve ithalatının yaklaşık % 80-90'ını yani neredeyse tamamını Sovyetler Birliği ile yapmaktadır.

Tablo 4. Küba Ticaretinin Ülkelere Göre Dağılımı 1983-1989 (% olarak)

	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989
İhracat	100	100	100	100	100	100	100
Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa	81.6	85.4	86.0	86.9	83.4	81.8	75.3
Diğer Sosyalist Ülkeler	4.5	4.2	3.0	1.4	5.4	4.5	4.4
Kapitalist Ülkeler	8.8	6.9	8.2	8.7	8.4	10.5	13.5
Gelişmekte Olan Ülkeler	5.1	3.5	2.8	3.0	2.8	3.2	6.8
İthalat	100	100	100	100	100	100	100
Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa	83.9	79.9	80.5	82.5	86.8	84.6	80.9
Diğer Sosyalist Ülkeler	3.1	4.1	3.8	2.3	1.0	2.8	4.5
Kapitalist Ülkeler	10.1	12.1	11.3	11.7	8.3	7.9	6.5
Gelişmekte Olan Ülkeler	2.9	3.9	4.4	3.5	3.9	4.7	6.5

Kaynak: Perez-Lopez, 2000: 392.

1989-1997 Barış Koşullarında Özel Dönem

Castro, Sovyetler Birliği ile ABD arasında çıkacak savaş durumunda “savaş sırasında özel dönem” olarak adlandırdığı bir dönemin koşullarını düşünürken, Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle bu dönem “barış zamanında özel dönem” olarak adlandırılmıştır. Doğu Avrupa’da ve Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin yıkılışı, birçok başka şeyin yanı sıra, Küba’nın geleneksel dış ticaret ortaklarını kaybetmesi anlamına gelmiştir. O tarihlere kadar daha önce de söylendiği üzere Küba’nın en önemli döviz kaynakları olan şeker ve nikel ihracatının, gıda, yakıt, ilaç ve makine ithalatının neredeyse tamamı bu ülkelerden yapıldığından 1988-1993 arasında Küba’nın dış ticareti büyük bir çöküş yaşamıştır (Poyraz, 2009).

1981 fiyatlarıyla 1993 yılında Küba GSYH'sının % 34.3'ünü kaybetmiştir. 1989-1993 yılları arasında inşaat sektöründe % 71, tarımda % 51.9, ulaşımda % 45.8, ticarete % 43, imalatta % 36.5 düşüş yaşanmıştır. Şeker üretimi ise 1989'da 7.3 milyon tondan 1993'te 4.1 milyon tona düşmüştür. Bütçe finansmanında da ciddi bir yıkım söz konusudur. Tüketim malları yokluğu, düşük fiyatlarla birleşmiş, atıl çalışan işçilere ödeme yapma yükümlülüğüyle, vergi finansman zayıflığı buna eklenince finansal kriz kaçınılmaz olmuştur. 1989 yılında 1.4 milyar peso olan bütçe açığı 1993'te 5.1 milyar pesoya çıkmıştır (Perez-Lopez, 2000: 389).

Castro (2006a) ise bu dönemi şöyle özetler: “ ...yalnız kalmıştık, şekerimizi sattığımız tüm pazarımızı kaybetmiştik ve petrolün yanı sıra ölülerimizi Hıristiyan geleneklerine uygun şekilde gömmek için gereken keresteyi bile ithal edemez duruma gelmiştik...” Bu dönemde, gübre, zirai ilaçlar, mazot ve makine yedek parçalarının yeterince ithal edilememesi sonucunda, tarımda makineleşme geriye gitmiştir. Traktörlere mazot, yedek parça bulamayan Küba, 1990'lı yıllarda makine parkını yenilemek ve traktörlü tarımdan öküzsaban ikilisine geri dönmek zorunda kalmıştır. Bunun maliyeti, 1994 yılında tarımsal üretimin 1990 yılı düzeyinin % 55'ine gerilemesi olmuştur. Tarımsal üretimdeki gerileme ve et, süt tozu, un ve diğer gıda ürünlerinin ithalatının sekteye uğratmış, ülkede gıda kıtlığı yaşanmıştır. 1990-1994 yılları arasında Küba halkının günlük kalori alımı önemli derecede düşmüştür. 1990 yılında günde yaklaşık 3000 kalorilik gıda tüketen Kübalılar 1993 yılında ancak 1836 kalori tüketebilmişlerdir. Bu miktar, aynı yıl Haitililerin tüketebildiği miktardan daha azına tekabül etmektedir. 1990'ların ilk yıllarında Kübalı yetişkinler gözle görülür bir kilo kaybına uğramıştır. Yetersiz beslenmenin sağlık alanına yansımalarından biri düşük yapma oranındaki artıştır. Bu oran 1989'da % 7.3 iken, 1993'te % 9'a yükselmiştir. Ayrıca 1991-1993 döneminde 50 bin Kübalıyı etkileyen bir nöropati salgını ortaya çıkmıştır (Poyraz, 2009). Tüm bu sorunlar, Küba'yı 1993 yılında aşağıda bahsedilen ekonomik reformları yapmak zorunda bırakmıştır:

- 1993 yılında 70.000 adet serbest meslek lisansı verilmiştir. Bu sayı 1995 yılında 208.000'e çıkmıştır. Bu lisanslar bazı sınırlarla verilmiştir, örneğin bir lokantada 20'den fazla sandalye olması istenmemekte, kredi verilmemekte, reklam yasağı ve fiyat sınırlamaları bulunmaktadır⁵ (Smith, 1999: 49-50). Yapılan düzenleme serbest meslek sahipleriyle devlet çalışanları arasındaki ücret farkını arttırmıştır. Serbest meslek sahibi, kamu çalışanından on dört kat daha fazla kazanmaya başlamıştır (Smith, 1999: 51).
- 1994 yılında vergi sistemi düzenlenmiş, gelir ve kurumlar vergisi, KDV,

ÖTV, dış ticaret vergisi, servet vergileri ve sosyal güvenlik kesintileri gündeme gelmiştir (Lucas-Mas, 2006).

- 1993'te yurtdışında aileleri olanlardan kaynak transferi sağlanması amacıyla dolar serbest bırakılmıştır. Turizm sektörü için peso dolarla değiştirilebilir hale getirilmiştir (Perez-Lopez ve Travieso Diaz, 1998).
- Doların serbest bırakılmasına koşut Küba'da ulusal peso (CUP) ve çevirebilir peso (CUC) olmak üzere ikili para sistemine geçilmiştir. Çevirebilir peso ABD dolarının bire bir dengi olarak ortaya çıkmış ve ulusal pesonun 25 katı olarak işlem görmeye başlamıştır (Günay, 2009a).
- Maden ve petrol işletilmesi ve çıkarılması konusunda yabancı sermayeyi teşvik eden yasalar yürürlüğe konulmuştur.
- Yabancı sermaye finansal desteğe ihtiyaç duyacağından 1994'te, 1960'dan beri ilk defa bir yabancı bankaya, Hollanda ING bankasına lisans verilmiştir.
- 1990'lar öncesi ticaret devlet tekelindeyken, bu dönem ticaretteki devlet tekeli kaldırılmıştır (Perez-Lopez ve Travieso Diaz, 1998).

Vergi sistemine⁶ daha yakından bakacak olursak 1994 yılı 73 sayılı Vergi Yasası ile daha önceden sadece yabancı ve yabancı ortaklı girişimler kurumlar vergisi öderken, bu yasayla tüm işletme kârları % 35 kurumlar vergisine tabi olmuştur. Devlet işletmelerine Kurumlar vergisi uygulaması 1996 yılında başlamıştır. 3.000-60.000 peso gelir dilimli, oranı %5-%50 arasında değişen yüksek artan oranlı gelir vergisi uygulamaya konulmuştur. İşverenlerin % 14 işçilerin % 5 katkıda bulunduğu sosyal güvenlik kesintileri gündeme gelmiş yabancı ve kârlı işletmeler için ek % 25 katkı uygulaması getirilmiştir. KDV ise Havana'da % 5, diğer büyük şehirlerde % 10, ülkenin diğer bölgelerinde ise % 15 olmak üzere farklı bölgelerde çeşitli oranlarda uygulanmaya başlanmıştır. İçki ve sigaraya ÖTV, devlet restoranları ve elektrik üretimi gibi alanlara ise % 5 hizmet vergisi uygulanmıştır (Perez, 2000: 224-226).

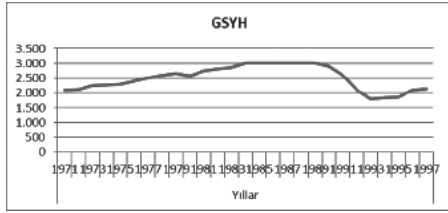
1970-1997 Küba Ekonomisinin ve Maliyesinin Genel Görünümü ⁷

1970-1994 Kişi başına GSYH

Küba'da Şekil 2'de görüldüğü gibi sanayileşme dönemi olan 1971'den 1989'a kadar ki süreçte kişi başına GSYH yıllık ortalama % 2.2 büyümüştür. 1971-1989 yıllarında uygulanan sanayileşme hamlesi başarılı olmuş ancak 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü hedefleri alt üst etmiştir. Özel dönemde 1993 yılında kişi başına GSYH üçte bir oranda düşmüştür (Thompson, 2005: 314-316). Bu dönemde vurgulanması gereken en önemli nokta 1970-1989 dönemi ile 1990 sonrası GSYH'nin yapısındaki değişimdir. Tablo 5'te görüldüğü

üzere krizle beraber Küba ekonomisinde önemli bir değişim olmuştur. 1989'da hizmetler sektörü GSYH'nın % 27.2'sini oluştururken bu oran 1994'te yaklaşık % 40'a çıkmıştır. Bu durum şeker pazarını kaybeden ülkenin sağlık ve turizm gibi sektörlerle yönelmesi zorunluluğundan kaynaklanmaktadır.

Şekil 2. Küba'da kişi başına GSYH 1971-1997 (dolar)

Kaynak: Thompson, 2005: 315-316'dan düzenlenmiştir.

Tablo 5. 1989-1994 Küba'da GSYH'nın bileşimi

Yıl	1989	1990	1991	1992	1993	1994
Tarım	9.2	8.6	7.2	7.2	6.5	6.1
Sanayi	26.1	25.5	25.5	24	24.7	26.2
İnşaat	6.4	7.4	5.9	3.6	2.7	2.7
Ulaşım	6.5	5.9	5.8	5.5	5.1	4.9
Ticaret	24.6	24.3	23.9	24.4	20.5	20.4
Hizmet	27.2	28.3	28.3	35.2	40.5	39.7

Kaynak: Mesa-Lago, 2000: 360.

Dış Ticaret

Toplam ticaretinin neredeyse tamamını oluşturan Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle Tablo 6'da görüldüğü gibi 1992'den 1994'e Küba'nın Sovyetler Birliği'yle olan ticareti yok olmuştur. 1991 yılında neredeyse hiç ticaret yapılamamıştır. 1994'e kadar Küba nikel ihracatının bir kısmını Kanada, Hollanda, İtalya, Çin ve Japonya ile; petrol ithalatını Venezüella, Meksika, Kolombiya, İspanya gibi ülkelerle, şeker ihracatını ise Çin, Kanada, Romanya, Japonya gibi ülkelerle yapmış, fakat ticaret hacmi oldukça düşük kalmıştır (Perez-Lopez, 1998: 404). İthalat bileşimine baktığımızda ise 1970'lerde başlatılan sanayileşme planı sayesinde kendi gıda maddesini üreten yani gıda maddesi ithalatı azalan ama makine ithal etmeye devam eden bir görünüm var iken, 1991'le beraber sanayileşme hamlesinin bağımlılığı ortaya çıkmakta, 1988'de ithalatın % 11'ini oluşturan gıda maddelerinin 1993'te % 26'ya ulaştığı görülmektedir. Diğer yandan, petrol çıkarma konusunda yaşanan sorunlar da petrol ve maden ithalatının % 40'lara

çıkmasına neden olmuştur. Fakat durum Tablo 6 ile beraber okunmalıdır, çünkü ithalat bileşimi artsa da toplam ithalat hacmi yok denecek kadar azdır (Mesa-Lago: 2000: 373, 369).

Tablo 6. 1990-1994 Sovyetler Birliği-Küba ithalat ihracat rakamları (milyon peso)

Yıl	İhracat	İthalat
1990	3.597.0	5.114.4
1991	1.794.7	2.633.6
1992	191	566
1993	311.5	399.1
1994	200	309

Kaynak: Mesa-Lago:2000: 369.

İşsizlik

1970'te %1.4 gibi düşük açık işsizlik oranına sahip olan Küba'da 1989'dan başlayarak kriz döneminde işsizlik artmıştır. Oranları Tablo 7'de görmek mümkündür. 1989-1994 yıllarında ortalama açık işsizlik oranı % 7'dir (Mesa-Lago: 2000). Kapitalist üretim biçimine sahip ülkelerle değerlendirecek olursak %7 işsizlik oranı kriz dönemlerinin haricinde bile düşük bir işsizlik oranıdır.

Küba'da işsizlik sigortasından da yararlanmak mümkündür. Sosyal güvenlik sisteminin finansmanı işverenlerin (devlet, devlet işletmesi, özel işletmeler) katılımıyla sağlanmakta, işçilere herhangi bir kesinti uygulanmamaktadır. Kendi hesabına çalışanların, sosyal güvenlik kesintileri kazançlarının % 10'u kadardır. Devlet, sosyal güvenlik açıklarını finanse etmektedir. Sosyal güvenlik sistemi ücretli herkesi kapsar, yaşlılık, sakatlık gibi durumları içerir. Ödemelerin % 90'ı emeklilik aylıklarından oluşmaktadır. 1989'dan 1997'ye kadar sosyal güvenlik harcamaları artmış, GSYH'nın %5.3'ü iken %6.7'ye çıkmış, buna koşut olarak açıklar da artmıştır. Bu artışın iki önemli sebebi Sovyet Yardımlarının kesilişi, ikincisi ise nüfusun yaşlanması aktif nüfusun aktif olmayan nüfusa oranının 4/1'den 3/1'e düşmesidir. Küba'da emeklilik yaşı kadınlar için 55 erkekler için 60'dır, bu durum işin tehlikeli olarak tanımlandığı hallerde 5 yıl daha inmektedir (Perez-Lopez ve Travieso-Diaz, 1998: 525-526).

Tablo 7. 1975-1995 Küba’da açık işsizlik oranları

Yıl	1975	1979	1981	1988	1990	1991	1994	1995
Oran (%)	4.5	5.4	5.5	6.0	7.9	7.3	6.7	7.9

Kaynak: Mesa-Lago, 2000: 385.

Bütçe

Bütçeye ilişkin ilk söylenecek husus, Tablo 8’de görüldüğü gibi 1978’den 1990’ların başına kadar devlet katkısı gelirlerin neredeyse tamamını oluştururken, 1990’lı yıllarda alınan önlemler dolayısıyla vergi sistemine geçiş ile birlikte bütçe gelirleri bileşiminde büyük değişimlerin yaşanmasıdır. Tablo 9’da görüldüğü gibi bütçe gelirlerinin önemli kısmını satış vergileri oluşturmaktadır. Satış vergilerinin ardından devlet işletmesi katkıları gelmektedir. Devlet işletmesi katkısının bütçe içindeki payı gittikçe düşmektedir, bu düşüş toplam gelir ve vergi gelirlerine baktığımızda diğer vergilerin artması kaynaklı değil doğrudan devlet katkılarının azalmasından kaynaklanan bir düşüştür. Kurumlar vergisinin ise 1998’de bütçe içindeki payının 1996’ya oranla iki kat arttığı görülmektedir. Bu durumun muhtemel nedeni Kurumlar vergisi mükellefi olan özel işletmelerin artışıdır. Bütçenin bahsedilenlerin dışında diğer önemli gelir kaynağı sosyal güvenlik kesintileri olarak görülmektedir.

Bütçe gelir bileşiminin değişimine koşut, ikinci önemli husus bütçe açıklarının artışı ve bütçe harcamalarının kompozisyonundaki değişimdir. Sosyalist Bloğun çözülmesiyle beraber devletin gerekli üretimi yapamaması buna rağmen işçi ücretleri gibi maliyetlere katlanması gibi nedenlerden dolayı bütçe açığı 1993 yılında rekor seviyeye çıkmış, 1995’te azalmaya başlamıştır. Diğer önemli husus, 1995’te bütçe giderlerinin yaklaşık yarısının sosyal hizmetlerden oluşmasıdır. Hatırlanacak olursa bu oran 1960-1965 yıllarında ortalama olarak % 32 civarındaydı. Bu artışın nedeni yaşanan kriz sonrası hastalıkların ve açlığın yarattığı yıkım olarak görülebilir. Keza bütçe içinde eğitim ve sağlık kaleminin payı 1980 yılına göre 1995 yılında yaklaşık on puan artmıştır. Diğer bir artış daha önce açıkladığı üzere sosyal güvenlik harcamalarında görülmektedir. Özetlenecek olursa kriz dönemi Küba bütçesi kapitalist krizlerin kamu maliyesi üzerindeki etkisinin tersine toplumu koruyan bir bütçe bileşimini arttırarak sürdürmüştür.

Tablo 8. 1978-1997 Dönemi Küba Bütçe Gelir ve Harcamaları

Yıl	1978	1980	1985	1988	1990	1991	1992	1995
Gelir (milyon peso)	9.169	9.141	11.311	11.385	13.524	10.949	10.179	9.156
Devlet Katkısı (%)		98.8	98.2	97.9	97.8			
Devlet dışı sektör (%)		0.2	0.2	0.5	0.6			
Diğer								
Harcamalar (milyon peso)	9.160	9.531	11.295	12.532	15.482	14.714	15.048	14.178
Üretim finansmanı (%)	44.0	41.7	39.5	37.6	37.7			35.7
Sosyal Harcamalar	32.9	36.5	41.8	45.5	43.7			44.9
-Eğitim, sağlık	16.7	18.9	20.3	22.8	20.4			20.0
-Sosyal Güvenlik	12.6	13.9	15.7	16.4	17.3			21.6

Bayındırlık	3.6	3.8	5.8	6.3	6.0			3.3
İdari	5.9	5.1	5.1	4.5	3.5			3.1
Güvenlik ve Savunma	8.6	5.4	10.6	10.2	9.6			6.3
Diğer Harcamalar	4.4	4.7	3.0	2.2	1.7			5.4
Rezervler	4.4	3.5	-	3.0	3.8			5.0
Açık (milyon peso)	9	3	16	-1.147	-1.958	-3.765	-4.869	-5.051

Kaynak: Mesa-Lago, 2000: 352-353.

Tablo 9. 1996-1998 Küba Bütçesi İçinde Vergi Gelirleri

	1996	1997	1998
Toplam Gelir (milyon peso)	12.243	12.204	12.502
Vergilendirilebilir Toplam	7.969	8.574	9.252
Vergi Dışı Gelir*	3.595	3	2.762
Satış Vergileri (%)	41.5	39.9	40.6
Kamu Hizmetleri Vergi	3.6	3.7	3.7
Kurumlar Vergisi	3.8	6.9	9.1
İstihdam Vergisi	1.8	2.2	2.2
Diğer Vergiler ve Ücretler	4.6	4.1	4.6
Sosyal Güvenlik Kesintileri	7.8	8.8	8.2
Devlet İşletmeleri	21.9	16.6	15.3
Diğer	13	13.2	10.4

*Vergi dışı gelir, devlet işletmelerinden elde edilen geliri kapsamaktadır.

Kaynak: ECLAC, 2001; Lucas- Mas, 2006.

1997-2007 Kriz Sonrası Düzeltme Dönemi: Vamos Bien - İyi Gidiyoruz

GSYH, Dış Ticaret, İşsizlik, Bütçe

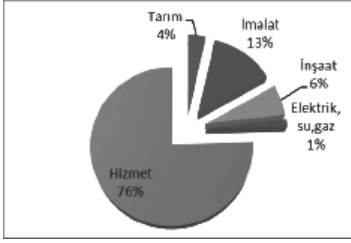
1997-2007 yılları, özel dönemde alınan önlemlerin etkilerini göstermeye başlamıştır. 1993-2000 yıllarında GSYH'da % 30 artış, kişi başına GSYH'da ise % 26 yükseliş olmuştur. Küba, Sosyalist Bloğun çözülmesiyle yeni ticari ilişkiler geliştirmiştir. Ticaret ve ekonomik ortaklarından en önemlisi Venezüella, Çin ve Kanada'lı Sheritt işletmesi olmuştur. Venezüella, Küba'ya uygun fiyatlarla petrol satmakta, sağlık hizmeti ithal etmekte, petrol için altyapı yatırımları yapmakta, atıl halde olan Cienfugos rafinerisinin işletilmesi için gerekli yatırımları sağlamaktadır. Çin'den ise 1990-1994 yılları arasında ulaşımı sağlamak için bisiklet ve sağlık malzemeleri ithal edilmiş, hastane ve sağlık malzemeleri için 10 yıllık borç anlaşmaları yapılmış, nikel üretimi için yatırım planları gerçekleştirilmiştir. Sheritt ise hem petrol hem de nikel konusunda Küba'yla anlaşmıştır (Perez-Lopez, 2006: 1-9). 2006 yılında Sheritt ile Cubaniquel işletmeleri arasında 15 yıllığına yıllık 49.000 ton nikel üreten bir fabrikanın işletimi için anlaşma yapılmıştır (Havanajournal.com, 2006). 2007 yılında ise Çin'den çok sayıda otobüs ithalatı yapılmış, Venezüella'yla yapılan anlaşmayla

ise pek çok sayıda konut inşa edilmiş, 1996'dan 2006'ya kadar 50.000 konutun yapımı tamamlanmıştır (Campbell, 2008a). Bu dönemin en önemli ticari oluşumlarından biri ALBA⁸ olmuştur (Latin Amerika için Bolivarcı Alternatif⁹). 2001'den beri ortaya atılan ve 2006 yılında resmi olarak kuruluşu tamamlanan ALBA, NAFTA'ya karşılık bir alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Venezüella ve Küba'nın önderliğinde ortaya çıkan bu yapılanmanın amacı Latin Amerika ülkeleri arasında karşılıklı ilişkileri arttırmak ve anti-empyalist bir ortaklık kurmaktır. IMF'ye alternatif olarak Del ALBA bankası Latin Amerika ülkelerine kalkınma amaçlı krediler sağlamaktadır ve ALBA ülkeleri için ortak bir para birimi oluşturulmuştur. 2011 yılında ALBA'ya paralel amaçlar doğrultusunda CELAC¹⁰ (Latin Amerika ve Karayip Ülkeleri Topluluğu) kurulmuştur.

Bu yıllarda Küba'nın yaşadığı sorunlardan biri elektrik kesintileridir. Elektrik kesintilerine ilişkin elektrik reformu yapılmış, elektrik tüketimine ilişkin tasarruf önlemleri alınmaya başlanmıştır (Castro, 2006). 2004 yılında Küba'da ikili para sistemi¹¹ yasaklanmıştır (Günay, 2009a). 2005 yılında Küba sınırları içinde petrol yatağı bulunmuş; ABD'li Senatör 2007 yılında "Castro'ya petrol yardımı etmek ABD'ye zarar vermek ABD'nin güvenliğini tehlikeye atmaktır" diyerek petrolü çıkarmaya çalışan şirketlerin engellenmesine ilişkin yasa teklifi sunmuştur (Sandels, 2011). Bu noktada ABD'nin Küba üzerine koyduğu ambargodan bahsetmek önemlidir. Düşmanla Ticaret Yasası¹² (TWEA) gereği 1962'den beri ABD- Küba arasındaki her türlü ticari faaliyete ambargo konmuştur. ABD'den Küba'ya yapılacak herhangi bir yatırım Yabancı Varlıkları Kontrol Müdürlüğü'nden (OFAC) izin almak zorundadır.

Bu dönemde büyümenin kaynaklarından biri Campbell'e göre (2008b) 2001-2006 yılları arasında yüksek hammadde ve tarım ürünleri ihracat fiyatlarıyken, diğeri genetik ve biyoteknolojik ürünlerin nikelden sonra ihracatta ikinci sıraya oturmasıdır. Bu bağlamda, Campbell, Küba ekonomisinde bilgi temelli meta ve hizmetlerin ticaretinin önemli bir seviyeye yükseldiğini ve bunun 1959'dan beri devrimin eğitime verdiği önemden kaynakladığını dile getirmektedir (2008b: 278). Şekil 3'te görüldüğü gibi 2008 yılı GSYH'sının 3'te 2'si hizmetlerden oluşmakta, ikinci sırayı ise imalat sektörü almaktadır. Bu bağlamda, Küba ekonomisinin 1990'lı yıllarda yaşadığı krizle beraber şeker mono kültüründen kurtulup; hizmetler sektörüne (sağlık ve turizm) evrildiği veya evrilmek zorunda kaldığı söylenebilir.

Şekil 3. 2008 Yılı Küba'da GSYH Bileşimi

Kaynak: Villanueva, 2009: 4.

Tablo 10'da görüldüğü gibi bu dönemde Küba'da işsizlik oranları da düşmüştür. 2000 yılında % 5.4 olan işsizlik oranı 2004 yılında % 1.9'a inmiştir (Campbell, 2008b). İşsizlik rakamlarındaki düşüşün nedeninin, kriz sonrası hizmet ve turizm alanlarındaki canlanmadan kaynaklı olduğu söylenebilir.

Tablo 10. Küba'da 2000-2004 yılları işsizlik oranları

Yıl	2000	2001	2002	2003	2004
Oran	5.4	4.1	3.3	2.3	1.9

Kaynak: Campbell, 2008b.

2008-2013 Kriz ve Reform Dönemi: Küba Nereye Gidiyor?

Dış Ticaret, GSYH, İşsizlik, Bütçe

Bu dönemde, Küba ekonomisi açısından iki önemli olay, 2008 yılında yaşanan dört hortumun Küba'ya önemli zararlar vermesi ve 2008 kapitalist krizinin geriletmediği ticari ilişkilerdir. 2008 yılında yaşanan dört hortum Küba'nın yaklaşık 53 bin ton ürününe zarar vermiş, şeker, muz, tütün, pirinç, yumurta, kahve gibi ürünlerinin yaklaşık % 85'lik kısmı yok olmuştur. Nikel fabrikaları hortumun ardından 6 hafta üretim yapamamış, 530.758 ev zarar görmüş veya yıkılmıştır. Küba yaşanan bu olayla GSYH'sının yaklaşık % 20'lik kısmını kaybetmiştir (Mesa Lago, 2009: 7-8). 2009'un üçüncü çeyreğinin sonunda, dünyada yaşanan krize bağlı olarak Küba'nın ticaret hacmi geçen yıla oranla % 36 azalmıştır. Küba'nın % 27'lik oranla en önemli ticaret ortağı olan Venezüella'nın alım gücünün düşmesi Küba'ya olan ihrac talebini düşürmüş, aynı etki ticaret hacmini % 25'lik kısmını oluşturan Kanada, Avrupa Birliği ve Rusya için de geçerli olmuştur. Kriz, turizm gelirlerini geçen yıla oranla % 11.1 azaltmıştır. 2008 krizini, 1990'lar kriziyle kıyaslayacak olursak, krizin görece daha az yıkıcı olduğu söylenebilir.

Bahsedilen etkenlere bağlı olarak, Küba planlanan yatırımlarda ve diğer alanlardaki öngörülerini değiştirmek zorunda kalmıştır. 2008 Aralık'ta yapılan

planda GSYH'da % 6'lık büyüme beklenirken, Nisan 2009'da yenilenen planda bu oran % 2.5'e düşürülmüştür. İhracatın % 13 artacağı düşünülürken, bu beklenti % 12.5 düşüş olarak, ithalatta ise % 6.2'lik artış beklenirken bu oranda % 22.2'lik düşüş olarak yenilenmiştir (Mesa-Lago, 2011: 24-25). Bu dönem, Küba'nın 1990'lı yıllarda yaşadığı krizin farklı bir tekrarı gibi görünmektedir.

Bahsedilen sorunlar, tüm ülke tarafından tartışılmış,¹³ Küba Komünist Partisi'nin 6. Kongresinde aldığı kararlar çerçevesinde bazı önlemler açıklamıştır. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

2010-2011 yılı

- Bazı sınırlamalarla beraber (en fazla 20 kişi çalıştırmak kaydıyla) önceden belli alanlarda verilen serbest meslek ve küçük işletmecilik lisanslarının genişletilmesi (Ritter, 2011b).
- Belli sayıda kamu çalışanının farklı alanlarda istihdam edilmesinin sağlanması (Yeğın, 2010).
- Devlet çiftliklerinin çiftçilere 25 yıl için kiraya verilmesi (Reuters, 19.11.2011).
- Otomobil alım satımının serbest bırakılması (Reuters, 12.12.2011).
- Kamu taşımacılığının olmadığı yerlerde taksilere izin verilmesi ve taksilerden lisans ücretleri alınması.
- Emeklilik yaşının kadınlar için 60'a erkekler için ise 65'e yükseltilmesi, israfları önlemek için kamu çalışanları için bazı disiplin uygulamalarına gidilmesi (Mesa-Lago, 2011: 18-19).
- Ücretlerde üst sınırların kaldırılıp performans esaslı ücret sistemine geçilmesi, karne sisteminin kaldırılmasının gündeme getirilmesi¹⁴ (Günay, 2009b; 2009c).
- Daha önceden restoran, kafe, berber gibi işletmelerin reklam yapması yasakken reklam izni verilmesi (Reuters, 8.12.2011).
- Kübalıların % 80'inin kendi evine sahip olmalarına karşın yaklaşık 600.000 konut açığı olduğundan ev alım satımının serbest bırakılması¹⁵ (Reuters, 11.11.2011).
- Evini tamir etmek isteyenlere veya çiftçilere kredi olanaklarının sunulması (Reuters, 24.11.2011).

2012 yılı

- Brezilya'lı Şirket Odebrecht SA'nın iştiraki Compania de Obras en Infraestructura'ya (COI) devlet şeker üretim tekeli AZCUBA'nın 13 yıllık

işletme hakkının verilmesi (Reuters, 8. 11.2012).

- Tarım dışında diğer alanlarda özel kooperatif kurma hakkı verilmesi (Reuters, 11.12. 2012).

2013 yılı

- Devlet işletmelerinin özel işletmelerle ticari işlemlere girmesi yasallaşması (Reuters, 7.03.2013).
- Devlet işletmelerinin elde ettiği kârların yarısının işletmelerde kalması, ücret artışlarına işletmenin karar vermesi ve yöneticilere daha fazla yetki verilmesi (Reuters, 8.07.2013).
- Gıda ürünlerinin yaklaşık % 54'i üzerinde devletin üretim ve dağıtım kontrolünün devam etmesine rağmen diğer gıda ürünlerinde devlet kontrolünün azaltılması. Büyük tüketicilerin tarım ürünlerini devletin kontrolünde alma zorunluluğu yerine özel çiftlik veya kooperatiflerden istediği biçimde almasının yolunun açılması (Reuters, 8.11.2013).
- Devlet mülkiyetindeki turizm sektöründe yemek, bahçecilik gibi yan işlerin özel işletmelere açılması (Reuters, 9.10.2013).

2014 yılı

- 2009'dan 2014 yılına kadar % 10 oranında düşürülen devlet istihdam oranının 2016'ya kadar toplam % 10 oranında düşürülmesi (Reuters, 24.02.2014).
- Yabancı yatırımları 16 çekmek için yabancı yatırımların kârlarından alınan vergi oranının % 30'dan % 15 'e indirilmesi, sekiz yıllık vergi muafiyet sağlanması gibi unsurları içeren yasa çıkarılması (Reuters, 29.03.2014).

Temmuz 2013'de Ekonomik Politikalar Komisyonu Başkanı Marino Murillo'nun aktarımına göre, 2010'dan 2013 yılına kadar reformlar sonucu Küba'da 430 bin özel işletme bulunmaktadır ve 180 bin çiftçiye tarım arazileri kiraya verilmiştir (Reuters, 08.07.2013).

Görüldüğü gibi Küba özellikle 2012 ve 2013 yıllarında reformlara hız vermiş ve reformlar 2011 yılına göre radikalleşmiştir. Bu radikalleşmenin nedeni 2011 yılına kadar beklenen başarıların yakalanmaması olabilir. 2011 yılında Ekonomi ve Planlama Bakanı Rodriguez'in yaptığı açıklamalar beklentilere ulaşamadığını göstermektedir. 2011 yılı planı GSYH'da % 3'lük büyüme hedeflerken bu oran % 2.7 olmuştur. Hedefin düşmesindeki en önemli pay inşaat sektöründe gerekli ekipmanın sağlanamamasından kaynaklanan yatırımlardaki % 12'lik düşüş olmuştur. Planda yaşanan sorunlar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Yağ, süt, domuz eti, narenciye, mısır, kahve, fasulye gibi gıda maddelerinin yeterince üretilmemesi, bu ürünlerin ithalatının planda öngörülenden 48.9 milyon dolar ek maliyet getirmesi.
- Ulaşım araçlarının tamirinin yapılamamasından kaynaklanan kamu taşımacılığında % 3.5 düşüş.
- İnşaat sektöründe, çatı kiremiti, banyo donanımı gibi malzemeler ile çimentoyu karmaya ve kullanmaya ilişkin sorunlar.

2012'de ekonomide büyüme % 3. 1 olarak gerçekleşmiştir. Küçük de olsa bu sapmanın nedeni inşaat ve tarımda beklenen performansın altında gelişme göstermesidir. 2013 büyüme planı ise % 5 olarak belirlenmiş, (Reuters, 3.12.2012) ancak % 2.7 olarak gerçekleşmiştir, 2014 yılı ise büyüme % 2.2 olarak beklenmektedir (Reuters 29.03.2014) ancak % 1.3 olarak gerçekleşmesi mümkün görünmektedir (Granma, 2014).

Bu düzenlemeler sonucu Küba'da Tablo 11'de görüldüğü gibi 2008-2011 arası dönemde kendi başına çalışan sayısı artmıştır. Özel kesimde çalışanların neredeyse tamamı kendi başına çalışmaktadır. Önemli olan değişim ise devlet işletmelerinden kooperatiflere geçişin yaşanmasıdır. 2008'de toplam istihdamın % 82.5'ini devlet işletmeleri oluştururken bu oran 2011 yılında % 77'ye düşmüştür. Kooperatiflerdeki istihdam oranı 2004'te % 4'lerde iken, 2011'de % 13'e yükselmiştir. Resmi istatistikler 2011'de bitmektedir ancak açıklamalardan hareketle 2014 yılı itibarıyla devlet istihdamın yaklaşık % 70'lerde olduğunu düşündürmektedir (Reuters, 24.02.2014).

Bununla beraber, Tablo 12'de görüldüğü gibi özellikle reform döneminde (2010-2011 yıllarında) işsizlik rakamlarının görece arttığını söylemek mümkündür. Bu durum devlet işletmelerinden çıkarılan işçilerin diğer alanlara aktarılmasıyla ilgili sorunlar yaşandığı anlamına gelebilir. Yine Tablo 12'de görüldüğü gibi işgücüne katılım oranlarında da artış olmuştur, işsizliğin nedeni işgücüne yeni katılanlara iş yaratamamak kaynaklı da olabilir. Bu noktada diğer dikkat çeken unsur Fransa, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranları % 51-55 arasında iken, Küba'da bu oranın % 60'larda olmasıdır. Genel olarak baktığımızda, Küba'da son dönem yapılan reformları 1990'lı yıllardaki düzenlemelere benzetmek mümkündür. 2008 yılında yaşanan hortum ve krizle birlikte, gıda, sanayi ve ticaret alanlarına koşut olarak çıkan sorunlar, devlet üretimini zora sokmuştur. Toplumsal ihtiyaçların idamesinin devam etme zorunluluğu, üretim görevini belirli sınırlar altında özel kesime verilmesini elzem hale getirmiştir.

Tablo 11. Küba'da İstihdam Biçimleri (bin)

Yıl	2008	%	2009	%	2010	%	2011*	%
Toplam	4.982.2	100	5.072.4	100	4.984.5	100	5.010.2	100
Devlet	4.112.3	82.5	4.249.5	83	4.178.1	83	3.873.0	77
Kooperatif	233.8	4.6	231.6	4.6	217.0	4.5	652.1	13
Özel	602.1	12.8	591.3	11.8	589.4	11.8	485.1	9
-Kendi başına	141.6	2	143.8	2	147.4	2	391.5	7

*Küba resmi istatistik sitesi olan *Office Nacional de Estadísticas* 'da veriler 2014 yılı itibarıyla 2011 yılına kadar sürmektedir.

Kaynak: Office Nacional de Estadísticas, 2014.

Tablo 12. 2004-2011 Dönemi Küba'da İşgücüne Katılım ve İşsizlik (%)

Yıl	İşgücüne Katılım Oranı	Kadınlarda İşgücüne Katılım Oranı	Kadınlarda İşsizlik Oranı	İşsizlik Oranı
2004	71.0	54.3	2.2	1.9
2005	72.2	55.6	2.2	1.9
2006	72.2	56.7	2.2	1.9
2007	73.7	59.3	1.9	1.8
2008	74.7	60.2	2.0	1.6
2009	75.7	61.0	2.0	1.7
2010	74.1	60.5	2.7	2.5
2011	76.1	60.5	3.5	3.2

Kaynak: Office Nacional de Estadísticas, 2014 verilerinden derlenmiştir.

Diğer yandan, 1994'lü yıllardan başlayarak 2000'li yıllarda genişletilen kendi hesabına çalışanların artışı, özel kooperatif ve küçük işletmelerin varlığının kabulü gibi uygulamaların vergi sistemine yansması kaçınılmazdır.

Vergileri değerlendirecek olursak, Tablo 13'te görüldüğü üzere devlet işletmeleri katkıları azalmış onun yerine dolaylı, dolaysız ve diğer katkılar kalemi almıştır. Dolaylı ve dolaysız vergilerde krize bağlı olarak düşüş yaşanmış, ekonominin toparlanmasıyla dolaysız vergiler artmış, dolaylı vergiler kriz yıllarıyla aynı oranını korumuştur. 1990'lı yıllara oranla karşılaştırdığımızda devletin adaletsiz olarak adlandırdığımız dolaylı vergilere daha az ağırlık verdiğini söyleyebiliriz. Gelir vergisi oranları Tablo 14'te görüldüğü gibi % 0- % 50 arasındadır, gelir dilimleri dar gelir vergisi oranları yüksektir. Satış vergisi oranı %10 olup sadece tarım ürünleri için % 5'tir, devlet hizmetleri için de aynı oranda satış vergisi uygulanmaktadır. Minimum ücret miktarını muaf tutan, ücret üzerinden alınan % 15 oranında yeni bir vergi yürürlüğe girmiştir (Luis, 2011: 62-63). 1994 reformuyla karşılaştıracak gelir vergisinde, alt gelir dilimi yükseltilerek alt gelirler için vergi muafiyeti sağlanmıştır, üst gelir dilimi için de aynı muafiyet gerçekleştirilmiş ancak üst dilim vergi oranları yükseltilmiştir. Yani gelirin artışına hassas bir gelir vergisi sistemi kurgulanmış gözükmemektedir. Tarım ürünleri satış vergisi için % 5'lik bir indirim yapılmış, satış vergisi % 10 olarak sabitlenmiştir. Satış vergisi oranlarının farklılaştırılmaması vergilemede adalet açısından olumlu değildir.

Tablo 13. 2004-2011 Küba'da Bütçe Gelirleri (milyon peso ve % yaklaşık)

	2004	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Gelirler	18.822.0	25.211.4	38.095.0	43.293.0	43.597.9	42.722.9	44.860.9
Dolaylı Vergiler	43	38	41	32	32	28.7	31
Dolaysız Vergiler	31	31	26	25	25	27.8	28
Devlet Katkısı	10	10	6	7	7	6.7	10
Vergi Dışı Gelirler	15	17	22	31	32	34.3	28

Kaynak: Office Nacional de Estadísticas, Finanzas, Ejecucion del presupuesto Gobierno Central, 2014 verilerinden düzenlenmiştir.

Tablo 14. Küba'da Gelir Vergisi Tarifesi

0-5.000	%0
5.000 üzeri	%25
10.000 üzeri	% 30
20.000 üzeri	% 35
30.000 üzeri	%40
50.000 üzeri	%50

Kaynak: Luis (2011: 62).

Tablo 15'te görüldüğü üzere Küba bütçesinin yarısı sosyal harcamalara ayrılmıştır. Bu oranlar devrim tarihinin en yüksek oranlarından biridir. Küba'nın devrim tarihin hiçbir döneminde, kriz dönemi de dahil olmak üzere sosyal harcamalardan taviz verilmediği görülmektedir. Eğitim ve sağlık harcamaları 2006 yılında sırasıyla yüzde 16 ve 11'den 2011 yılında yüzde 19 ve 15 seviyesine çıkmıştır. Kooperatif, devlet işletmelerine ve halka yapılan transferlerin ise bütçe içindeki payı artmıştır.

Ancak, ülkede 1990'lı yıllarda alınan kararların, sınırlamalara rağmen belli kesimlerin elinde birikim yarattığını da vurgulamak gerekmektedir. Bu kesimlerin, 2008 krizi sonrası uygulanan reformlarla beraber güçlenebileceği (bazı önlemler alınmasına rağmen gelir vergisinde olduğu) olasılığını dikkate almak gerekmektedir. Bahsedilen kesimler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Turizm sektöründe çalışanlar,
- Karaborsada ürün satanlar. Örneğin, devletin kendine verdiği malı kullanmayıp satanlar, yurtdışından bazı mallar getirip satanlar,¹⁷
- Kendi hesabına çalışan kesimin bazı dalları,
- Yurtdışında ailesinden para yardımı alanlar (Günay, 2009c).

Bu kesimlerin ellerinde biriken artık devlet sektöründe çalışanlarla aralarındaki gelir farkını açmaktadır. Örneğin, 1990'larda devlet sektöründe çalışan bir işçi ile kendi hesabına çalışan birinin kazançları arasında fark 14 kata ulaşmaktadır (Smith, 1999: 51). Son dönem yapılan performans esaslı ücretlendirme sistemi ise bu farkı kapatmaya yönelik olmuştur (Günay, 2009c).

Tablo 15. 2006-2011 Dönemi Bütçe Harcamaları (%)

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Eğitim	16	17.7	18	17	18	19
Sağlık	11,2	14.4	13	14	13	15
Savunma	5.1	4	4	4	4	4
İdari	2.9	2	2	3	3	6
Refah	13	7	6	6	6	5
Sosyal Güvenlik	10	9	9	10	10	4
Konut	4	4	4	3	3	2
Transfer	15	15	19	16	17	21
Yatırım	14	12	10	10	8	8
Diğer	4	4	4	3	5	1
Bütçe Açığı	5	4	8	6	5	2

Kaynak: Office Nacional de Estadísticas, 2014 verilerinden düzenlenmiştir.

Sonuç

Çalışma Küba ekonomisinin ve maliyesinin dönemler üzerinden incelenmesine dayanmaktadır. Bu değerlendirmeler bize Küba ekonomisindeki ve maliyesindeki değişimleri serimlemiştir. Küba, sanayileşme hamlesinde hep bağımlılık ekseninde kalmış, sanayileşme için gerekli ölçüklerin sağlanamaması gibi sorunlar hedeflenen amaçların gerçekleşmemesine neden olmuştur. Yaşanan sorunlar kendini bütçe ve devlet işletmelerine dair tartışmalara da yansıtmıştır. Bu bağlamda, mali sistemde merkezileşmeden yerelleşmeye, kamu işletmeleri için kolektif prim sisteminden bireysel prim sistemine, devlet işletmeleri gelirene dayalı finansman sisteminden, vergileme sistemine geçişler yaşanmıştır. Tüm bu değerlendirmelere bir bütün olarak baktığımızda önemli başlıklar ortaya çıkmaktadır. Ancak ilk dikkati çeken başlık Avrupa ülkeleri kriz sonrası mali disiplinle çalkalanırken, Küba'nın yaşanan tüm derin krizlere rağmen sosyal harcamaları baskılamak yerine artırmış olmasıdır. Küba kamu maliyesinin ve ekonomisinin her koşulda üzerinde durduğu iki alan sağlık ve eğitim olmuştur. 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra sağlık sektörüne verilen ağırlık oldukça artmıştır. Bunların yanı sıra, yazı, kapitalist üretim biçiminden sosyalist üretim biçimine geçerken vergilerin rolünün, bütçe sistemlerinin

içeriklerinin, kamu işletmelerinin örgütlenme ve çalışma pratiklerinin dikkate değer çalışma başlıkları olduğunu ortaya koymaktadır. Vergileme, 1967 yılında ekonomideki kamu mülkiyeti egemenliği nedeniyle kaldırılırken, özel sektöre imtiyaz verilmesine koşut olarak çeşitlenmiş ve detaylandırılmıştır. Vergileme sistemi, dolaylı ve dolaysız vergileri dengelemeye ve ödeme gücünü dikkate almaya çalışmıştır. Örneğin, gelir vergisinde vergi dilimleri dar ve vergi oranları yüksek tutulmuştur. Peki sosyalist kamu maliyesinin ve ekonomisinin toplum üzerindeki etkisi ne olmuştur? Bu soruya İnsani Gelişme Endeksi¹⁸ (İGE) kısmen cevap verebilir. Küba'nın İGE değeri, hem dünya hem de Latin Amerika ortalamasının üstünde seyretmektedir¹⁹. Küba, 2012 yılı itibarıyla 187 ülke içinde insani gelişmişlik açısından 59. sırada olup, 0.780 insani gelişmişlik değeriyle “yüksek İGE değerine sahip ülke grubu” içerisinde yer almaktadır. 1980'den 2012'ye İGE değeri 0.626'dan 0.780'e yaklaşık % 25 artmıştır. 2013 yılında ise 44. sıraya yükselmiş, İGE değeri 0.815'e çıkmış, yani “yüksek İGE değerine sahip ülke grubu”ndan “çok yüksek İGE değerine sahip ülke” grubuna geçmiştir. Diğer yandan, Küba, dünya ülkeleri arasında yaşam beklenti oranı, kamu sağlık harcamalarının GSYH'ye oranı (bu dalda en yüksek) ve okullaşma oranı açısından yüksek değerlere sahip olan bir ülkedir (UNDP, 2014).

Sonnotlar

¹ Bu çalışma Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü Doktora dersi Karşılaştırmalı Kamu Maliyesi dersi esas alarak hazırlanmıştır, tüm eksikler ve hatalar yazara ait olmak üzere Yiğit Karahanoğulları'na, Serdal Bahçe'ye, Meltem Kayıran'a ve ayrıca Dilaver Ağdemir'e katkılarından ötürü teşekkür ederim.

² Yunan Güneş Tanrısı Helios Yunan mitolojisine göre güneşi doğurmakla yükümlüdür. Oğlu Phaeton bu görevi babasının yerine yapmaya çalışmış ancak güneşi taşıyan at arabasını yarı tanrı olduğu için kontrol edememiş ve güneşi doğuramamıştır.

³ Yazı 2015 yılı gelişmelerini kapsamamaktadır.

⁴ Sosyalist üretim tarzında üretim araçları mülkiyeti tartışması için Mandel (2008)'e bakılabilir.

⁵ Kendi hesabına çalışan bir Kübalı fiyat kısıtlamalarından şikayet ediyor, kâr elde etmek için daha düşük fiyattan mal satın alacağı bir yer olmadığından bahsediyor ve ekliyor “Bir teneke birayı bir dolardan fazlaya satamıyorum, çünkü herkes ödemeyi reddediyor” (Smith, 1999: 54-55).

⁶ Üretim araçlarının önemli bölümünün devlette olduğu ekonomide, dolaylı ve dolaysız vergileri adalet kriteri üzerinden değerlendirmek gelir dağılımında büyük uçurumlar olmadığı için pek doğru değildir. Ancak Küba'da yapılan reformlar, kendi

başına çalışan, yabancı işletme gibi unsurları barındırdığından dolayı ve dolaysız vergi adalet üzerinden değerlendirilebilir, ancak kapitalist üretim tarzına sahip bir ülkeyle karşılaştırıldığında çok farklı anlamlar içerir.

⁷ Bu döneme ait bazı yılların istatistiklerine ulaşılmadığı için kullanılan veriler 1994'le sınırlıdır. 1994 vergi reformunun sonuçlarının anlaşılma açısından 1998 yılı verilerine dönem dışı bir yıl olmasına rağmen yer verilmiştir.

⁸ ALBA üyeleri Küba, Venezüella, Bolivya, Nikaragua, Ekvador, Honduras'dır (2010'da darbe sonrası üyelikten çekilmiştir).

⁹ 2009 yılında "Alternatif " ismi "İttifak" olarak değiştirilmiştir.

¹⁰ CELAC, Amerika ve Kanada hariç 33 kıta ülkesinden oluşmaktadır.

¹¹ Halkın pesoyla maaş alırken, süpermarketten deterjanı CUC'la satın almak zorunda kalması, Küba'da en fazla sıkıntı yaratan konulardan birisi. Küba'nın kendi üretebildiği, dolayısıyla pesoyla alınıp satılan mallar genellikle gerçekten ucuz fiyatlara elde edilebilirken, ithal mallar maaşlarla dengesiz fiyatlara sahip olabiliyor. Örneğin sinema bileti Türk parasıyla 10 kuruş, muz 3 kuruş iken, sıvı bulaşık deterjanının yarım litresi 4-5 lira olabiliyor (Günay, 2009a).

¹² 2011 yılında, Küba Dışişleri Bakanı Bruno Rodriguez'in Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmaya göre :

18 yaşındaki Ivis Palaci Terry, 17 yaşındaki Randy Barroso Torres ,12 yaşındaki Adrián Izquierdo Cabrera, 16 yaşındaki Guillermo Domínguez Díaz ihtiyaç duydukları pediatrik protezler sadece ABD'de olduğu için ya da ABD patenti ile üretildiği için koruyucu ameliyat olmuş ve alçılar içinde yatakta aylar geçirmiş, merkezi sinir sistemi tümörleri ıstırabını çeken ve ABD patenti ile korunan Temodal ile tedavi edilmesi gereken 2 yaşındaki María Amelia Alonso Valdés, 4 yaşındaki Damián Hernández Valdés ve 12 yaşındaki Dayán Romayena Lorente aynı durumdadır (Sol Portal, 1/11/2011).

¹³ Esaslar metninin taslak hali geçen Kasım ayında yayınlanmış ve ülke çapında tartışmaya açılmıştır. Tartışma üç aşamada gerçekleşti. Aralık 2010'dan Şubat 2011'e kadar süren birinci aşamada, metni tartışmak amacıyla 163.079 adet toplantı yapıldı ve bu toplantılara 8.913.838 kişi katıldı. Kongrede açıklandığı üzere, bu toplantılarda 3.019.471 adet görüş belirtildi. Böylece tüm toplum, metni tartışmış oldu. Metin, ortaya konan görüşler üzerinden gözden geçirildi ve genişletildi. İlk taslakta 291 madde bulunuyorken, gözden geçirme sürecinin sonunda madde sayısı 311'e yükseldi. İkinci aşamada, bütün eyaletlerden toplam 978 kongre delegesi ve 216 davetli, oluşturulan beş komisyon aracılığıyla metni yeniden ele aldı. Bu tartışmanın sonucunda metne yeni şekli verildi. Üçüncü aşama ise kongre esnasında gerçekleşti. 986 delege ve 97 davetli, yine beş komisyon aracılığıyla metni son kez tartıştı. Toplumun ortaya koyduğu görüşlere paralel olarak nihai şekli verilen metin, iki yeni maddenin eklenmesiyle 313 maddeden oluşmuş oldu (Akad, 2011).

¹⁴ Uygulama, devlete ayda 948 milyon dolara mal oluyor. Bugün sorulması gereken temel soru, sunulan bu desteğin ne kadarının gerçekten bu desteğe ihtiyaç duyan insanlara gidiyor olduğu. Bugün Küba, 1962'deki gibi insanların ezici çoğunluğunun devlet yardımına muhtaç olacak kadar yoksul oldukları bir ülke değil. Kaldı ki, yeni zenginlerle halk arasında bir ekonomik eşitsizlik de söz konusu. Devletin de varlığını ve hacmini bildiği, ve gelişmesine karşı önlem aldığı bu yeni zenginlere de karne verip, halkın parasıyla yiyecek dağıtmak niye? Bunun yerine karneyi ihtiyacı olanlara vermek artık daha akıllıca görünüyor. Bir diğer sorun, karne uygulamasının insanları çalışmaya teşvik etmemesi. Karneden gelen besinlerin dışında, sağda solda birtakım ek işler, yani genelde karaborsa işler yaparak geçinen insanlar var. Bunun önüne geçmenin yollarından birisi, karne dağıtımını denetim altına almak olabilir. Sadece bu da değil. Karne gibi maddi destekler yerine maaşların artması da insanları çalışmaya daha fazla teşvik eder. Karne uygulamasının tüketiciye seçenek sunmaması da bir başka dezavantaj. Ancak karne uygulamasının kaldırılabilmesi de ekonomi ve üretimle doğrudan ilintili. Devlet ya maaşları yeterince yükseltmek, ya da karneyle sunduğu besinleri pazara aktardığında yine düşük fiyattan satmak zorunda. Bunlardan ilki, daha makul seçenek gibi görünüyor. Fakat bunu yapabilmek için devletin hem üretimi artırması, hem de nakit sıkıntısını aşması gerekiyor. İşler yine gelip ekonomik büyümeye dayanıyor (Günay, 2009b).

¹⁵ Konut dağıtım işlemleri bugüne kadar Ulusal Konut İdaresi'ne bağlıydı. Bu Kurumun ülkenin tüm belediyelerinde temsilcilikleri var. Oturdıkları evlerin sahibi olan Kübalılar bu evleri devlete satış ya da başka Kübalılarla takas yoluyla devretme hakkına sahipler. Evlerini takas etmek isteyen Kübalılar buldukları yerleşim yerinde Halk İktidarı birimindeki Konut İdaresi temsilcisine başvuruyorlardı. Değiştirilmek istenen konutlar temsilciliğin görevlendirdiği mimarlar tarafından inceleniyor, değerleri belirleniyor ve uygun görülürse takaslarına izin veriliyordu. Devlet üçüncü kişilere takas işlerinde yardım etme izni verse de, emlak üzerinden spekülasyon yasaklanmış durumdaydı. Öte yandan emlak alıcıları ile satıcılarını buluşturan gayri resmi bir emlak piyasasının bulunduğu biliniyor. Konutlar en fazla dört alıcı arasında el değiştirebiliyordu. Değerleri birbirinden farklı konutlar değiştirilirken değeri fazla olan konutun sahibine ödeme yapılması da hukuken yasak. Ancak yasağa rağmen bunun da yaygın bir uygulama olduğu biliniyor. Değişikliklerle resmileşecek olan alım-satım, takas ve hibe işlemleri boşanma ve temelli başka bir ülkeye taşınması durumunda bile mümkün olabilecek. Kübalılar birlikte yaşamadıkları akrabalarına da evlerini miras bırakabilecekler. Başka ülkeye taşınan kişiler de ailelerine evlerini bırakabilecek, devlet bu evlere el koymayacak. Öte yandan devlet herhangi bir kişiyi evsiz bırakan, konut sahibine bağlı yaşayan çocuk, yaşlı ve hamile kadınların koşullarını güçleştiren bir satışı durdurma ya da geri çevirme hakkını elinde tutuyor. Alım-satım işlemlerini Küba vatandaşları ile birlikte kalıcı oturma izni olan yabancılar da yapabilecek. Değişikliğe göre her ailenin yalnızca bir kalıcı konut ve bir yazlık sahibi olmasına izin veriliyor. Böylece toplum içinde emlak zengini bir kesimin ortaya çıkması engellenmek isteniyor (Kök, 2011).

¹⁶ Bu reformların ardından Küba'nın yabancı sermayeye ilişkin düzenlemelerini de

hatırlatmak gerekir. Yabancı sermayeye ilişkin düzenlemeler 1995 ve 2003 yıllarında çıkarılmış yasalarla düzenlenmiş olup hâlâ yürürlüktedir. Yabancı sermaye (1) ortaklık (joint venture) (2) ekonomik işbirliği anlaşmaları (3) bütünüyle yabancı mülkiyet biçiminde olmak üzere Küba’da yatırım yapılabilir, fakat Ulusal Meclis’ten izin alınmak zorundadır. Yabancı yatırımcıya özel vergi uygulaması söz konusudur, kurumlar vergisi % 30 olup Ulusal Meclis tarafından bazı durumlarda % 50’ye kadar çıkarılabilir veya düşürebilir (SwissCuban.org, 2012).

¹⁷ Karaborsa sorunu devrimin tüm dönemlerinde yaşanan bir sorun olmuştur. Smith’in çalışmasında Kübalı bir kadın 1990’ların sonları için şöyle yorumlar yapmaktadır, “30 yumurta ‘hayat kurtarıcıdır; çünkü hiçbir şey yoksa karaborsada yumurta bulabilirsiniz ve devlet mağazalarında 4 dolar ise orada 3 dolardır, bakkal alışverişimin % 80’ini karaborsadan alıyorum” (Smith, 1999: 55).

¹⁸ İnsani Gelişmişlik İndeksi, doğumda yaşam beklentisi, yetişkin nüfus arasında ortalama okula gitme süresi, okula başlama yaşındaki çocukların toplam öğrenim görme süresi ve kişi başına düşen ulusal gelirin bileşimden hesaplanmaktadır.

¹⁹ **İnsani Gelişme Endeksi 1985- 2013 Küba, Latin Amerika, Dünya**

Yıl	Ülke		
	Küba	Latin Amerika	Dünya
2013	0.815	0.740	0.702
2012	0.780	0.741	0.684
2011	0.776	0.731	0.682
2010	0.773	0.728	0.679
2009	0.770	0.722	0.676
2008	0.767	0.720	0.674
2007	0.759	0.715	0.670
2006	0.745	0.708	0.664
2005	0.725	0.703	0.660
2000	0.681	0.680	0.634
1995	0.646	0.650	0.613
1990	0.677	0.624	0.594
1985	0.665	0.604	0.576

Kaynak: UNDP, 2014.

Kaynakça

Akad M (2011). <http://haber.sol.org.tr/bizimamerika/kuba-komunist-partisi-kongresi-sona-erdi-41675>. Son erişim tarihi, 02.02.2012.

Campbell A (2008a). The Cuban Economy Where It Stands Today. *Review of Radical Political Economics*, 40 (3): 276-284.

Campbell A (2008b). The Cuban Economy: Data on Today Performance and Information on Tomorrow's Protected Changes. <https://www.econstor.eu/dspace/bitstream/10419/64414/1/572637985.pdf>. Son erişim tarihi, 22.10.2012.

Castro F (2001). *History Will Absolve Me*. <https://www.marxists.org/history/cuba/archive/castro/1953/10/16.htm>. Son erişim tarihi, 22.10.2012.

Castro F (2006). *Vamos Bien: İyi Gidiyoruz*. İstanbul: Yazın Yayıncılık.

Che Guevara E (2008). Finans Bütçesi Sistemi Üzerine. İçinde: D Deutschmann ve J Salado (der), *Büyük Tartışma*, İstanbul: Everest Yayınları, 80-119.

Codina A (2008). Bütçe Sistemindeki Kontrol Üzerine Deneyimler. İçinde: D Deutschmann ve J Salado (der), *Büyük Tartışma*, İstanbul: Everest Yayınları, 315-328.

Escalona M R (2008). Tarihte Genel Olarak Finans Kavramı ve Geçiş Döneminde Finansman Bütçe Sistemi. İçinde: D Deutschmann ve J Salado (der), *Büyük Tartışma*, İstanbul: Everest Yayınları, 242-292.

ECLAC (Economic Commission for Latin America and the Caribbean) (2001). *The Cuban Economy Structural Reforms and Economic Performance in 1900s*. <http://eclac.org/publicaciones/xml/8/9458/R746-Rev1-Parte2.pdf>. Son erişim tarihi, 11.12.2012.

Günay Y (2009a). <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/yigit-gunay/kuba-da-turist-kazikiliyorlar-sacmaligi-son-bulsun-2245>. Son erişim tarihi, 02.10. 2012.

Günay Y (2009b). <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/yigit-gunay/kuba-da-ekmek-karneyle-aliniyor-meselesi-21980>. Son erişim tarihi, 05.10. 2012.

Günay Y (2009c). <http://haber.sol.org.tr/yazarlar/yigit-gunay/kuba-da-esitsizlik-artiyor-mu-16577>. Son erişim tarihi, 10.10. 2012.

Kök G (2011). <http://haber.sol.org.tr/bizimamerika/kuba-konut-yasasini-degistiriyor-48098>. Son erişim tarihi, 10.10. 2012.

Lucas-Mas C O (2006). A Primer on Business Taxation in Cuba. *Tax Notes International*, 44 (7), 525-526.

Luis R L (2011). Economic Impact of New Employment, Tax and Financial Policies in Cuba. <http://www.ascecuba.org/publications/proceedings/volume21/pdfs/luis.pdf>. Son erişim tarihi, 05.11.2012.

Ağdemir Z (2015). Küba Ekonomisinin ve Kamu Maliyesinin Genel Görünümü. *Mülkiye Dergisi*, 39 (4), 109-146.

Mandel E (2008). 1963-1964 Yıllarında Küba'da Ekonomi Tartışması. İçinde: D Deutschmann ve J Salado (der), *Büyük Tartışma*, İstanbul: Everest Yayınları, 401-413.

Marksist Leninist Araştırmalar Merkezi (MLAM). Sosyalizm. <http://mlam.tkp.org.tr/kavramlar/sosyalizm-nedir>. Son erişim tarihi, 22.09.2015.

Mesa-Lago C (1971). *Revolutionary Change in Cuba*. y. y.: PittsburgPress.

Mesa-Lago C (2000). *Market, Socialist and Mixed Economies*. Londra: The John Hopkins University Press.

Mesa-Lago C (2009). The Cuban Economy in 2008-2009: International and External Challenges, State of the Reforms and Perspectives. <http://stonecenter.tulane.edu/uploads/Mesa-Lago-1305235386.pdf>. Son erişim tarihi, 20.10. 2012.

Mesa-Lago C (2011). The Impact of the Global Crisis on Cuba's Economy and Social Welfare. <http://thecubaneconomy.com/wp-content/uploads/2011/02/Vidal-andMesa-Lago-Cuba-economic-social-impact-crisis-JLAS-11-21.pdf>. Son erişim tarihi, 05.11. 2012.

Özkan N (2010). <http://haber.sol.org.tr/bizimamerika/ozel-donem-oncesi-kuba-ekonomisi-35035>. Son erişim tarihi, 10.10. 2012.

Perez C T (1996). *Che'nin Ekonomik Düşüncesi*. İstanbul: Akademi Yayınları.

Perez-Lopez J F (1998). The Cuban Economic Crisis of the 1990s and the External Sector. *Cuba in Transition*, 386-412.

Perez-Lopez J F ve MF Travieso-Diaz (1998). *Perspectives on Cuban Economic Reforms*. y.y.:Latin American Studies Press.

Perez-Lorenzo L (1998). The Pension System of Cuba: The Current Situation and Implication of International Pension Reform Experiences for Addressing Cuba's Problems.

<http://www.ascecuba.org/publications/proceedings/volume8/pdfs/53perez.pdf>. Son erişim tarihi, 12.10. 2012.

Poyraz E (2009). <http://haber.sol.org.tr/bizimamerika/kuba-da-ozel-donem-ayni-anda-tum-cephelerde-savasmak-35694>. Son erişim tarihi, 20.10. 2012.

Reddy G R (2005). *Government and Public Enterprise: Essays in Honour of Professor V.V. Ramanadham*. y.y: Routledge.

Reuters (13/12/2011). In Cuba, old clunkers and Soviet cars now for sale. <http://uk.reuters.com/article/2011/12/13/us-cuba-cars-idUKTRE7BC21820111213>. Son erişim tarihi, 01.11. 2012.

Reuters (19/12/2011). Exclusive: Cuba sweetens pot for new private farmers. <http://uk.reuters.com/article/2011/12/19/us-cuba-reform-agriculture-idUKTRE7BI1S920111219>. Son erişim tarihi, 01.11. 2012.

Reuters (8/12/2011). Cuba allows private ads in state-run phone book. <http://uk.reuters.com/article/2011/12/08/cuba-reforms-ads-idUKN1E7B70B820111208>. Son erişim tarihi, 05.11. 2012.

Reuters (24/11/2011). Cuba to offer loans to self-employed in latest reform. <http://uk.reuters.com/article/2011/11/24/uk-cuba-reform-loans-idUKTRE7AN1PE20111124>. Son erişim tarihi, 06.11. 2012.

Reuters (11/11/2011). Cubans line up to buy, sell home under new reform. <http://uk.reuters.com/article/2011/11/11/uk-cuba-housing-idUKLNE7AA01P20111111>. Son erişim tarihi, 01.11. 2012.

Reuters (11/12/2012). Cuban state grudgingly cedes ground to business cooperatives. <http://www.reuters.com/article/2012/12/11/cuba-economy-reform-idUSL1E8NB2RF20121211>. Son erişim tarihi, 01.11. 2012.

Reuters (08/11/2012). Exclusive: Cuba opens sugar sector to foreign management. <http://www.reuters.com/article/2012/11/08/us-cuba-sugar-brazil-idUSBRE8A71F420121108>. Son erişim tarihi, 01.11. 2012.

Reuters (03/03/2013). Cuba to open state-run wholesaler for private companies. <http://www.reuters.com/article/2013/03/07/cuba-reform-wholesale-idUSL1NOBZADV20130307>. Son erişim tarihi, 01.11. 2012.

Reuters (20/03/2013). Cubans on the move as new real estate market grows. <http://www.reuters.com/article/2013/03/20/us-cuba-housing-idUSBRE92J05820130320>. Son erişim tarihi, 01.11. 2012.

Reuters (08/07/2013). Cuba to embark on deregulation of state companies. <http://www.reuters.com/article/2013/07/08/cuba-reform-companies-idUSL1N0FE0LH20130708>. Son erişim tarihi, 01.11. 2012.

Ritter A (2011a). Can Cuba Recover From its de-industrialization? <http://thecubaneconomy.com/articles/tag/special-period/>. Son erişim tarihi, 05.10. 2012.

Ritter A (2011b). Liberating Cuba's Long-Suppressed Resource: Entrepreneurship. <http://thecubaneconomy.com/articles/tag/self-employment/>. Son erişim tarihi, 05.10. 2012.

Salders R (2011). An Oil Rich Cuba? <http://monthlyreview.org/2011/09/01/an-oil-rich-cuba>. Son erişim tarihi, 25.11. 2012.

Smith B (1998). The Self- Employed in Cuba: A Street Level View. <http://www.ascecuba.org/publications/proceedings/volume9/pdfs/smith.pdf>. Son erişim tarihi, 07.10. 2012.

Sol Portal (1/11/2011). İnsani Değerlere İnanmayı Sürdüreceğiz. <http://haber.sol.org.tr/biziamerika/insani-degerlere-inanmayi-surdurecegiz-48899>. Son erişim tarihi, 25.11.2012.

Sweezy P ve L Huberman (1969). *Sosyalist Küba*. Ankara: Ekim Yayınları.

SwissCuban.org (2012). Cuba Foreign Investment Legislation. [http://www.swisscuban.org/2Fload.php%3Fdownload%3DCubanForInvLeg060416_en\(2\).pdf&ei=Z_5DUpCxKorCswanz4CwBg&usg=AFQjCNGOERCFIvSWKraPIHOBRQHLCHcRZA](http://www.swisscuban.org/2Fload.php%3Fdownload%3DCubanForInvLeg060416_en(2).pdf&ei=Z_5DUpCxKorCswanz4CwBg&usg=AFQjCNGOERCFIvSWKraPIHOBRQHLCHcRZA). Son erişim tarihi, 01.11.2012.

Thompson F W (2005). Cuban Economic Performance in Retrospect. *Review of Radical Political Economics*, 37-(3), 11-319.

UNDP (United Nations Development Programme) (2013). Cuba HDI Values and Rank Changes in the 2013 Human Development Report. <http://hdrstats.undp.org/en/countries/profiles/CUB.html>, Son erişim tarihi, 10.03.2013.

UNDP (United Nations Development Programme). (2014). *2014 Human Development Report*. <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>. Son erişim tarihi, 24.08.2014.

Villanueva O E P (2009). The Cuban Economy: A Current Evaluation and Proposals for Necessary Political Changes. <http://www.ide.go.jp/English/Publish/Download/Dp/pdf/217.pdf>. Son erişim tarihi, 05.10.2012.

Yeğın M (2010). Che Küba'yı Bir Daha Terk Ediyor. http://www.latinbilgi.net/index.php?eylem=yazi_oku&no=3603. Son erişim tarihi, 02.10. 2012.

Zimbalist A (1989). *Cuban Economy: Measurement and Analysis of Social Performance*. y.y.:The John Hopkins Press.

İnternet Siteleri

<http://www.granma.cu/ingles/>, Granma International.

<http://www.one.cu/>, Oficina Nacional de Estadísticas.